

Obres de Corella en el *Tirant lo Blanc*. Revisió de fonts i dates

Maria CONCA & Josep GUIA

Universitat de València

maria.conca@valencia.edu & josep.guia@valencia.edu

Résumé: Cet article apporte de nouveaux éléments concernant la datation correcte d'œuvres de Joan Roís de Corella, à partir de données documentaires et d'analyses textuelles. Par ailleurs, au moyen d'une étude contrastive, on démontre que le *Tirant* a repris des éléments thématiques et linguistiques significatifs de ces œuvres, ce qui remet en cause la datation et l'attribution du *Tirant*.

Mots-clés: documentation XVe siècle, Joan Roís de Corella, *Tirant lo Blanc*, unités stylistiques, concordances phrasiques, *terminus a quo*.

Introducció

Alguns estudiosos de la literatura catalana del segle XV han tractat obres i autors amb una notable lleugeresa pel que fa a les dades contextuals, sense filar gaire prim a l'hora de situar-los com cal en la realitat i el temps històric concret en què van viure i es van produir. Això ha provocat que s'hagin fet identificacions de persones i datacions d'obres poc o gens justificades des del punt de vista del positivisme històric, sense fer les rectificacions pertinents a la vista de noves dades documentals. Així, per exemple, atenent la concreta peripècia vital dels personatges implicats, resulta inversemblant i mancat totalment de base identificar el Gassull participant al certamen *Obres o trobes en lahor de la verge Maria* (1474) com Jaume Gassull, encara massa jove i menys conegut que son pare, o imaginar que el Berenguer Mercader de l'obra de Joan Roís de Corella era el batle general del regne de València, massa vell i important al costat del jove Corella, que trobem documentat amb un altre Berenguer Mercader de la seua edat. Així mateix, no és correcte voler elevar tant sí com no a la condició de cavaller l'escrivà de ració del príncep de Viana, de nom Joan Martorell, per tal de convertir-lo en l'autor del *Tirant*. També és increïble postular que Corella, després del 1460, es va dedicar només a l'obra religiosa, quan es dona el cas que les obres que se li citen com a recents a la fi del segle, contemporànies de les lectures del *Psalmista* i del *Tirant* (1490), són «les seues poesies», és a dir, les amoroses i escabroses faules ovidianes, llegides «los més dies» per una de les senyores valencianes de la tertúlia de la partera de *Lo somni de Joan Joan* (1496). I tampoc no és sostenible, a hores d'ara, continuar repetint que l'*Espill* va ser escrit l'any 1460, a Callosa, quan se sap, d'una banda i de fa temps, que el senyor de Callosa, Guerau Bou –que no Baltasar Bou–, hi va morir el setembre de 1459, provocant la tornada a València de Jaume Roig (que havia anat a Callosa al juliol, després de la mort de sa muller), i quan, d'altra banda, l'*Espill* depèn, en tota la seva part teològica, de la traducció de *Lo Cartoixà* feta per Joan Roís de Corella (que traduïa *Lo primer del Cartoixà* en 1479). O proposar identificacions fantasioses i impossibles per a determinats personatges de la València del segle XV que apareixen mencionats a l'*Espill*.

Per a moltes de les datacions errònies d'obres de Joan Roís de Corella (1435-1497) hi ha un motiu fonamental de distorsió: l'interès a mantenir la ficció que aquest va escriure totes les obres que són presents al *Tirant* abans del 1460, per tal que Martorell pogués conèixer-les, memoritzar-les i reutilitzar-les a dojo al llarg de tot el *Tirant*.

Tanmateix, hi ha obres de Corella, usades al *Tirant*, que no resisteixen una datació tan primerenca, alhora que n'hi ha d'altres, de datació coneguda posterior a la mort de Martorell, que també presenten concordances estretes amb determinats fragments i passatges del *Tirant*. I totes aquestes datacions forçades i errònies es fan per voler mantenir que el *Tirant* va ser escrit completament i únicament per Martorell, abans del 1465.

Referències documentals

Entre el 29 de gener i el 28 de febrer de 1464, Joanot Martorell empenyora el seu *Tirant* a Martí Joan de Galba, segons el que es desprèn de la declaració d'aquest darrer en el plet plantejat per Galceran Martorell, en què reclamava la possessió d'aquest *Tirant* per mor dels deutes que son germà Joanot havia contret amb ell. De fet, Galceran no volia el llibre sinó l'import que se n'obtingués de la venda. En efecte, el 24 d'abril de 1465, ja mort Joanot Martorell, el procurador de Galceran Martorell presenta la requesta següent:

A audiència, sciència e sabuderia del honorable mossèn Galceran Martorell, cavaller, és novament pervengut que en poder del honorable en Martí Johan de Galba, donzell, habitador de la ciutat de València, a mans de aquell és pervengut hun libre appellat *Tiran lo Blanch*, lo qual és continuat en XXVII sisterns de full éntregue, desligat, lo qual és de bona continent valor, lo qual és en béns de mossèn Johanot Martorell, quondam, cavaller e jermà del dit mossèn Galceran Martorell [...] requer ésser venut en públich encant [...].

El 26 d'abril, respon el procurador de Martí Joan de Galba dient que el llibre el posseeix aquest en penyora de cent reals que li havia donat a Joanot Martorell, i el 27 d'abril replica el procurador de Galceran que no hi ha constància de tal possessió en penyora sinó que Martí Joan de Galba el té «per préstech e comanda». I el 29 d'abril de 1465, el procurador de Martí Joan de Galba respon amb l'al·legació següent:

[...] lo qual és de poca valor e no val los dits cent reals que són stats mutuats o prestats sobre aquell [...]. Maxime que són passats pus de 14 o 15 messes que lo dit en Martí Johan tené lo dit libre, cum pacto et conditione que si dins hun any no pagava lo dit mossèn Johan Martorell lo dit libre fos del dit en Martí Johan [...] no és stat prestat ne acomanat, ans és stat penyorat per los dits cent reals, e tot haüt sab que lo dit mossèn Johanot passava moltes necessitats e lo dit en Martí Johan li prestava diners sovent.

El plet el degué guanyar Martí Joan de Galba perquè aquest *Tirant* continuà probablement en el seu poder fins a la seva mort, que tingué lloc el 27 d'abril de 1490. A l'inventari dels seus béns, fet el 28 d'abril, el notari fa constar l'existència de dos *Tirants*:

Item hun libre cubert de pergamí appellat *lo tiran*. Item n'i ha hun altre tot acabat, lo qual tenen per orichinal los stampadors e per lo qual ne tenen a donar X volums com sien stampats, segons consta ab carta rebuda per lo discret en Johan Cavaller, notari, sots sert callendari.

El manuscrit del *Tirant* «tot acabat» era ja a la impremta, on va servir per fer l'edició prínceps de l'obra, concloa el 20 de novembre de 1490, segons el que diu el colofó de l'impressor. Així doncs, aquesta anotació presuposa que el *Tirant* que es trobava a casa de Martí Joan de Galba era *no acabat* i, per tant, deuria ser l'inicial, aquell que li va

empenyorar Joanot Martorell per cent reals. Qui, quan i com va transformar un *Tirant* en l'altre? Qui, quan i com va (re)escriure el *Tirant* «tot acabat» que coneixem? Aquesta és la qüestió.

Per cloure aquest apartat, anotem que els 10 volums i el manuscrit *tot acabat* que pertanyien a l'herència de Martí Joan de Galba foren rebuts pel seu hereu i nebot, Guerau de Galba, senyor del castell de Montnegre, de mans del mercader Jaume de Vila, marmessor de l'editor del *Tirant* Joan Rix de Cura, que havia mort el 24 de setembre de 1490. Així consta en una diligència afegida al final del protocol notarial del primer contracte d'edició (del 7 d'agost de 1489), datada el 30 d'abril de 1491:

De voluntate Geraldi de Gualba, domiceli, habitatoris Barchinone, heredis Martini Johannis de Gualba [...] confiteatur recepisse a Jacobo de Vila, manumissores Johannis Risch, decem volumina libri de *Tirant* et originale dicti libri [...].

De la mateixa data és l'època més formal –encara inèdita– que va signar Guerau de Galba a Jaume de Vila, davant el notari Joan Casanova:

Sit omnibus notum quod ego Gueraldus de Gualba, domicellus, dominus castri de Montnegre in Principatii Cathalonie, siti habitator de presenti Valencie, tanquam heres universalis bonorum omnium magnifici Martinii Johan de Gualba, domicelli, habitatoris Valencie q^o, [...] confiteor et in veritate recognosco vobis honorabili Jacobo de Vila, mercatori, habitatori civitatis Valencie, tanquam manumissori et administratori bonorum omnium honorabili Johannis Rix de Cura, q^o mercatoris, presenti et acceptanti et vestris, quod dedistis et tradidistis michi realiter decem volumina tractatus del *Tiran* in lingua materna et etiam confiteor recepisse *lo original* quod dictus Martinus de Gualba acomodavit dicto Johanni Rix de Cura, que quidem volumina dictus Johannes Rix de Cura tradere ac dare debebat virtute cuiusdam contractus recepti per discretum Jacobi Salvador, notarium, sub die intitulata XXX septembris anni MCCCCLXXXVIII et etiam virtute contractus recepti per discretum Johanne Cavaller, notarium, sub die intitulata XXVIII octobris anni LXXXVIII [...].

Així doncs, aquesta anotació –on subratllem l'ús del sintagma *lingua materna*, que apareix en documents llatins baixmedievals per designar la llengua vulgar pròpia del lloc– ens informa de la data (29 d'octubre de 1489) del contracte signat entre Martí Joan de Galba, propietari, i Joan Rix de Cura, editor, davant el notari Joan Cavaller, amb el compromís de lliurament dels 10 volums impresos i el manuscrit *original* fet servir en la impressió. Probablement, un compromís semblant degué existir, ja d'inici, entre Martí Joan de Galba i els tres primers editors *non nats* del *Tirant*: Joan Cervelló, escrivà, Lluís Bertran, mercader, i Pere Trinxer, llibreter. Tots tres havien signat un contracte d'impressió amb Nicolau Spindeler, «mestre de fer llibres d'estampa», el 7 d'agost de 1489, però aviat el traspassaren a Joan Rix de Cura, el 30 de setembre de 1489, segons consta també com a diligència afegida al text del contracte. No en sabem la causa, però els tres editors *non nats* renunciaren ben aviat a llur empresa editorial, que amb el nou editor prengué més volada: els tres editors inicials havien acordat amb Spindeler que aquest imprimiria 400 volums del *Tirant* però, en fer-se'n càrrec Rix de Cura, aquest i Spindeler convingueren que se n'imprimirien 715.

Una autoria controvertida

Entre el 27 d'abril i el 20 de novembre de 1490, després de la mort de Martí Joan de Galba i abans de l'edició del *Tirant*, algú va redactar el *colofó* literari del llibre, on podem llegir:

[...] lo qual fon traduït d'anglès en llengua portuguesa, e après en vulgar llengua valenciana, per lo magnífic e virtuós cavaller mossèn Johanot Martorell lo qual, per mort sua, no en pogué acabar de traduir sinó les tres parts. La quarta part, que és la fi del llibre, és estada traduïda, a pregàries de la noble senyora Dona Isabel de Lloris, per lo magnífic cavaller mossèn Martí Johan de Galba [...].

Es tracta d'un paratext que, com sol ser habitual en aquesta mena de textos, conté elements de ficció (la doble traducció de l'obra) i inexactituds (la condició de cavaller de Galba). D'altra banda, aquest *colofó* enllaça amb un altre paratext –la *dedicatòria*–, si més no en dos aspectes: en la ficció de la doble traducció i, de forma contradictòria, en l'autoria de Martorell. Així, en la *dedicatòria*, que no sabem quan fou escrita ni si formava part del primer *Tirant* de 1464, podem llegir:

[...] me atreviré expondre no solament de lengua anglesa en portuguesa, mas de portuguesa en vulgar valenciana [...] si defalliments alguns hi són, certament, senyor, n'és en part causa la dita lengua anglesa, de la qual en algunes partides és impossible poder bé girar los vocables [...]. E perquè en la present obra altri no puxa ésser increpat si defalliment algú trobat hi serà, yo, Johanot Martorell, cavaller, sols vull portar lo càrrech e no altri ab mi, com per mi sols sia stada ventilada [...].

Aquestes dues mencions a l'autoria del *Tirant* –en la *dedicatòria* i en el *colofó*– són les úniques que es coneixen a l'època –després, no se'n tornarà a parlar fins a la fi del segle XVII, a la *Bibliotheca Hispana Vetus*, de Nicolás Antonio–, i totes dues existeixen en paratextos de la pròpia obra que contenen elements de ficció. De fet, als documents del plet de 1465 no se'n parla d'autoria: només de *possessió* del *Tirant* («és en béns de») però no d'*escriptura* o *composició* (*«és escrit per», *«és compost per»...). D'altra banda, les dues mencions es contradiuen: mentre que, a la *dedicatòria*, s'hi fa una afirmació emfàtica d'autoria única (de Martorell), al *colofó* l'autoria apareix compartida (de Martorell i Galba).

Entre els historiadors de la literatura catalana i *tirantians* en general, la diferent presa en consideració d'aquests dos paratextos ha donat lloc a dos corrents, pel que fa a l'autoria del *Tirant*. El primer és el dels qui creuen el que diu el *colofó* (autoria compartida, doncs) i el segon el dels qui només accepten el que diu la *dedicatòria*, refusant el *colofó* com a fictici (autoria única, doncs), obviant el fet que la *dedicatòria* també té elements de ficció. Així, per als primers, una segona mà (de Galba o d'altri) va «acabar» el *Tirant*, entre 1465 i 1490, mentre que, per als segons, el *Tirant* ja estava acabat del tot (tret potser de les rúbriques capitulars) abans que Martorell l'empenyorés a Galba, a començament de 1464. Lògicament, ha aparegut, d'un temps ençà, una tercera opció: la dels qui no ens creiem ben bé ni el *colofó* ni la *dedicatòria*, perquè els dos són paratextos amb elements de ficció i perquè la presència, al *Tirant*, de textos de Corella –que va nèixer el 28 de setembre de 1435 i tenia entre 25 i 30 anys menys que Martorell– és aclaparadora i constant. De fet, com ja va observar Curt Wittlin, si no existiren el *colofó* i la *dedicatòria* del *Tirant*, ja fa anys que l'obra hauria estat atribuïda a Corella, l'únic escriptor de l'època capaç d'escriure-la.

Cal fer notar i lamentar que, de les tres opcions d'autoria susdites, els partidaris de la segona (l'autoria única de Martorell) la plantegen com a una veritat inqüestionable, gairebé dogmàtica, menystenint o ignorant recerques i dades que puguin posar-la en qüestió. Vénen a dir que no hi ha res més a investigar sobre això. Aquesta actitud, no gaire acadèmica per cert, s'encomana ara i adés, fins i tot en portals informatius que haurien de ser-ne imparcials, com ara *Parnaseo*, en la Universitat de València. Així, en ressenyar la tesi d'Alexandre Riba, *Homogeneïtat d'estil en el Tirant lo Blanc* (2002),

presentada en el departament de Matemàtiques de la UPC, i fer menció al capítol 3 («La qüestió de l'autoria del *Tirant lo Blanc*», subdividit en tres apartats: «3.1. Hipòtesis a favor de la doble autoria de Martorell/Galba; 3.2. Hipòtesis a favor de l'autoria única de Martorell; 3.3. Joan Roís de Corella i el *Tirant*»), *Parnaseo* diu (http://parnaseo.uv.es/Tirant/Butlleti.11/Tesis_Riba.htm):

En la tesi s'aborda el problema de l'homogeneïtat d'estil en el *Tirant lo Blanc* mitjançant l'ús de l'estilometria. Les hipòtesis al voltant de l'autoria del *Tirant lo Blanc* van des de l'autoria única de Joanot Martorell a la intervenció d'un segon autor, bé a l'última part de la novel·la o bé al llarg de tota ella, passant per altres teories més heterodoxes [...].

Podem observar, doncs, que la primera opció que s'hi presenta és l'autoria única de Martorell, quan històricament no ha estat així ni així ho recull la tesi ressenyada, i que la referència a la tercera opció s'inscriu més en l'àmbit de l'opinió desqualificadora – «altres teories més heterodoxes»– que no en el de la informació objectiva que li escau a la ressenya d'una tesi. Sobre aquesta qüestió, al voltant de la mateixa tesi doctoral, també es va manifestar la doctora Lola Badia; així, en preguntar-li un redactor del diari *Levante* (el 27 d'octubre de 1999) la seva opinió sobre les notícies de premsa que informaven de la tesi d'Alexandre Riba, segons la qual hi ha una frontera estilística abans del capítol 390 del *Tirant* (que en té 487, en l'edició Riquer), va fer la declaració següent:

Indicó que el estudio estadístico no se puede aceptar como prueba desde el punto de vista filológico porque «no hay bastante cantidad de datos». Para Badia, el *Tirant* tiene un solo autor que redactó el libro a partir de retales de muchas obras anteriores y de autores como Ramon Llull o Joan Roís de Corella [...]. «Lo que ocurre es que al final del libro hay más fragmentos recogidos y por eso la estadística se equivoca.»

I encara va aprofitar l'avinentesa per afegir un comentari desfavorable sobre el filòleg Joan Coromines per haver admès la doble autoria de Martorell i Galba:

Badia también cuestionó las afirmaciones de Coromines, que también otorgaba dos autorías, y dijo que Coromines era una «absoluta nulidad» como para hacer este tipo de valoraciones.

Així mateix, Stefano Maria Cingolani (1997), partidari ultrancer de l'autoria única, també s'expressava menystenint i no admetent les altres opcions:

Qualsevol hipòtesi que consideri que el text del *Tirant* publicat al 1490 és el resultat d'una llarga evolució i que no es correspon amb allò que Joanot va escriure inicialment entre 1460 i 1464 (per exemple Ferrando 1993 i Wittlin 1993b i deixant de banda altres interpretacions més extravagants o de ficció científica) no es pot admetre.

I tanmateix, el fet que l'obra fos acabada del tot a començament de 1464 esdevé, com més va més, insostenible. Tan insostenible com postular que Corella va escriure tota la seva obra profana abans de fer els 24 anys i que li'n passava còpies puntuals a Martorell.

Datacions correctes i incorrectes

Ja hem dit adés que hom sol defensar, a conveniència de part, una datació forçada de les obres profanes de Corella, dient que foren escrites «una mica abans de 1460, per a

deixar temps a Martorell d'estudiar-les i aprendre-les» (CINGOLANI 1998) i encomanant aquesta opinió a textos d'ensenyament mitjà: «els manlleus de Corella que hi ha per tot el *Tirant lo Blanc* demostren que Joanot Martorell se sabia de memòria algunes de les seues obres» (RIBÉS FALCÓ 2007). Comptat i debatut, si se les coneixia tant de memòria com per a reutilitzar-les a fragments retallats ací i recomposats allà, amb variants creatives, bé devia disposar-ne de còpies, per poder llegir-les i rellegir-les. I qui pagava l'escrivà puntual que feia les còpies per a Martorell? El jove Corella o el vell i arruïnat Martorell? I com es feia el lliurament: a mà, per recader, per correu...? Els qui postulen una tal precocitat de Corella en l'escriptura de totes les seves obres profanes i una tal puntualitat en el lliurament d'aquestes a Martorell, no es preocupen gaire d'aquests detalls contextuais ni d'esbrinar si tots dos es coneixien i tenien relació, ni de saber si es trobaven a la mateixa ciutat o lluny l'un de l'altre durant el temps d'aquelles suposades operacions.

Nosaltres creiem que cal estudiar la datació de les obres de Corella sense el condicionament apriorístic d'haver-les de posar a disposició de Martorell, condicionament que distorsiona una anàlisi imparcial del text i del context. A més, cal tenir en compte que, per a les determinacions de dates i d'oficis i càrrecs personals, els documents notariais i administratius són unes fonts d'informació fiables però no les obres literàries, on aquestes dades poden ser fictícies.

Sobre la condició de mestre en sacra teologia de Joan Roís de Corella, a partir d'un document notarial (del 20 de novembre de 1468), on aquest figura únicament com a cavaller, i del testament de Joan de Rocafort (de l'1 de març de 1471), on ja és mencionat com a mestre en teologia, Riquer va concloure que «aquests dos documents demostren que Joan Roís de Corella rebé el títol de mestre en Teologia entre el novembre del 1468 i el febrer del 1471» (RIQUER 1964, 256). El coneixement d'altres documents permet afinar més aquesta forquilla cronològica, ja que el 28 de desembre de 1470 Corella ja era mestre en teologia (GUIA 2009) i també ho era el 13 de juny de 1470 (protocols de Lluís Collar) i abans: el 16 de setembre de 1469 (ALMIÑANA 1985, II, 398 i 410). Així doncs, en va rebre el títol entre el 20 de novembre de 1468 i el 16 de setembre de 1469, als 33 anys d'edat.

Tanmateix, que Corella es presenti a si mateix, en obres literàries, com a estudiant de teologia és un recurs estilístic del qual no es pot deduir que encara no en fos mestre, com va fer Riquer i com molts altres han repetit. Així, per bé que, a *Lo jui de Paris*, digui Corella: «ab tot que l'estudi de la sacra teologia la major part de mon viure ocupe...» i que, a *La vida de la gloriosa santa Anna*, es presenti com a «jo Joan Roís de Corella, estudiant en sacra teologia», això no autoritza a datar aquestes obres abans de la forquilla al·ludida adès (1468-69), ja que, a *La sepultura de Francí Aguilar* (del novembre de 1482), Corella afirma que «lo temps tot de ma vida despés tenia en lo continuat estudi de la sacra teologia» i, a més, fa que una de les donzelles al·legòriques l'interpeli com a «tu, estudiant en sacra teologia». Així doncs, aquest contraexemple invalida totalment qualsevol especulació cronològica derivada de l'ús literari dels mots *estudi* i *estudiant* de teologia, en les obres de Corella. Els fragments reportats de *La sepultura de Francí Aguilar* deixen clar que és ociós i mancat de fonament extreure conclusions sobre *terminus ad quem* per a *Lo jui de Paris* i *La vida de la gloriosa santa Anna*, a partir dels fragments semblants presents en aquestes dues obres. Com tampoc hom no pot fer cap consideració de datació a partir de la resta de mencions a la *sacra teologia* que trobem en altres obres de Corella:

No dubtosa mas determenada sentència la senyora de totes les ciència, sacra teologia, canta aquelles coses ésser millors que per Déu, infinit bo, més són amades. (*Triümf de les dones*)

Per la celsitud transcendent de la senyora de les ciències, sacra teologia, davallant, ab delitós estudi, en los florits e verds camps d'afable poesia [...]. (*Parlament en casa de Berenguer Mercader*)

Lo primer fonament o notable és una certa regla en la sacra teologia, la qual promulgà lo meu amat devot gloriós Agostí, que on l'Escriptura sacra res no determena, cercar déu hom ab raó sentència que a la veritat convinga.

[...]

e que facen un decret e devot edicte que algú de la sacra teologia no puixa tenir la cadira si del pecat original no m'atorga exempta. (*Visió a la porta de la senyora nostra de Gràcia*, 1488)

Altrament, fóra correcte deduir que ja portava temps estudiant teologia abans del 23 de setembre de 1461 (data de la mort de Carles de Viana), ja que, al *Debat epistolar amb el príncep de Viana*, Corella s'hi presenta com a «criat en los braços de la sacra teologia».

En aquesta darrera obra, Corella apareix, de manera molt repetitiva (nou vegades), amb el tractament de *mossèn*, talment com si fos l'estrena d'un títol acabat de concedir. Precisament, sobre la data del seu accés al rang de cavaller, podem dir que, als protocols del notari Antoni Barreda, figura com a *donzell* l'1 de desembre de 1456 i com a *miles* el 26 d'octubre de 1457. Per tant, en aquest període de temps fou armat cavaller, als 21 anys d'edat o als 22 acabats de fer. D'altra banda, com que el 22 de desembre de 1455 havia fet donació a sa mare de totes les seves pertinències i drets com a hereu universal dels béns de son pare (CHINER 1993), talment com si anés a emprendre un viatge, i com que la seva presència a València no la tenim documentada des del 15 de gener de 1456 (quan és present al tercer testament de sa mare; protocols d'Antoni Barreda) fins al 26 d'octubre de 1458 (quan ell i sa mare venen un censal a Andreu Gassull; protocols de Jordi del Royo), podem conjecturar que probablement s'hi va absentar durant aquest temps. La conjectura pot continuar amb la hipòtesi que va anar a Nàpols, a la cort del Magnànim, on el príncep de Viana arribava el 20 de març del 1457 i on tingueren ocasió –de fet, l'única ocasió– de trobar-se i conèixer-se tots dos, ja que el príncep, al *Debat epistolar*, li diu:

Mémbraños haveros dicho que [...]. E nós, assí de esta necessitat compelido, a vós, como el más suficiente ante nuestra presencia, con nuestra turbación deliberamos vos la agora comunicar.

Les expressions «haveros dicho», «ante nuestra presencia» i «agora» presuposen una certa temporalitat en la relació mútua. Per això, afinant les dates proposades per Jordi Carbonell (1955-56), si el *Debat epistolar* es va fer aleshores, caldria datar-lo a Nàpols, entre el 20 de març de 1457 i el 27 de juny de 1458 (data de la mort del Magnànim), o a Sicília, entre el 15 de juliol de 1458 (data de l'arribada a l'illa de Carles de Viana, on sojornà un any) i l'octubre d'aquell any, en què Corella apareix documentat de nou a València. Aquesta segona opció és més improbable ja que no consta documentalment que Corella formés part de la casa del príncep i, doncs, el més normal era –si es trobava a Nàpols– que tornés a València després de la mort del rei.

Del fet que en un acte notarial (com el del 20 de novembre de 1468) sigui mencionat Corella únicament com a cavaller, se'n pot deduir que no era encara mestre en teologia, però no podem treure la mateixa conclusió si aquesta omissió es troba en un text literari. Riquer (1964: 314) va esgrimir també, com a segona *raó* per datar *Lo jui de Paris* abans de l'obtenció del títol de mestre en teologia, que Corella hi era nomenat simplement

«mossèn Corella», però aquest argument no és vàlid, a la vista de nombrosos contraexemples, en els quals apareix Corella mencionat només com a «mossèn Corella» quan ja era mestre en teologia:

- 1) Quan Fenollar escriu la *Cobla de mossèn Fenollar a mossèn Corella, que llegint-la tota diu mal i llegint la meitat diu bé*, que és posterior a 1472 per la menció que s'hi fa al fet que la guerra (de la Generalitat de Catalunya contra Joan II) ja s'ha acabat.
- 2) A *Lo somni de Joan Joan*, un any anterior a la mort de Corella, també se'l nomena simplement com a mossèn: «Diga-us-ho ella / que del senyor mossèn Corella / llig los més dies / totes les seues poesies».
- 3) El compilador del manuscrit més complet d'obres corellianes, confeccionat amb posterioritat a 1482, escriu simplement en la coberta: «Obres de mossèn Corella».

Lo juí de Paris

Aquesta obra, l'autor de la qual és Joan Roís de Corella, es planteja com un diàleg entre dos personatges: Joan Escrivà i Corella mateix. La segona part, quan «respon mossèn Corella» a l'exposició de Joan Escrivà, s'inicia així:

Ni vull ni puc negar, mossèn Joan Escrivà, lo delit gran que la mia pensa, per continuat estudi fatigada, ateny llegint l'alt estil de vostre elegant poesia; que, ab tot diverses vegades e en llocs diversos jo haja llest de Paris la fingida judicatura, però no ab tal estil ni de tan riques profundes sentències arreada. Estic no poc alegre los entenents manifesta experiència miren del que jo de vós, ab molta veritat testificant, parle.

Al que afectadament voleu, que, seguint lo meu baix estil, l'allegoria –o, més propi, tropologia– d'aquesta poètica ficció pintant jo descriua; puix no us puc descomplaure, ab tot que l'estudi de la sacra teologia la major part de mon viure ocupe, ab lleugera fatiga, pensant per vós l'accepte, só content dels sermons girar la ploma, e en breu expondre vostra excelsa poesia.

Corella usa el recurs de presentar-se amb la «pensa fatigada» a causa del seu «continuat estudi», un estudi que ocupa la major part de son viure, el de la sacra teologia, per bé que no exclusivament, ja que confessa haver llegit la fingida judicatura de Paris «diverses vegades e en llocs diversos». I resol la seva protesta retòrica accedint a escriure la segona part de l'obra dient una frase que cal subratllar: «so content dels sermons girar la ploma». Això vol dir que, segons la seva declaració, ja feia sermons. Tanmateix, una primera cautela s'hi imposa: podria tractar-se d'una ficció? Podria ser que un laic, jove estudiant de teologia, ja presumís de fer sermons abans de fer-ne? No és probable. El més raonable és que ja en feia i, per tant, caldria concloure que la frase apunta a datar la menció als sermons després de la forquilla cronològica del 1468-69, quan Corella, mestre en teologia, ja en podia fer i ser contractat per fer-los. Potser un clergue faria sermons sense ser mestre en teologia, però no sembla que aquest fos el cas d'un laic. I com a tal predicador el tracta Fuster (1967):

En *Lo Juí de Paris*, Corella profereix una severa declamació, en la qual notòriament ensenya l'orella de predicador rutinari, però que especifica quina és la frontera de l'*amor* autèntic: «Oh, benaventurats en repós tranquil.le, aquells qui, desdenyant a Venus, ab castetat matrimonial, o ab honesta viduïtat, o ab excel.lent virginitat, de la mar tempestuosa de Venus delliures, en l'honest port segur de pudicícia han llançat àncores, prenent terra en l'alta ciutat de Paradís!»

El primer sermó de Corella de què tenim notícia és el que va fer el 28 de desembre de 1470, dia dels Innocents, a l'Hospital dels Folls i Innocents de València (GUIA 2009).

Observem, a més, que Corella s'hi investeix reiteradament d'autoritat i de saviesa, la qual cosa ja és ben palesa a l'inici de l'obra, quan «escriu Joan Escrivà a mossèn Corella»:

Per l'experiència manifesta que tinc de vostra verdadera amiatat e condició afable, mossèn Joan Roís de Corella, he pres atreviment de demanar-vos, en singular gràcia, vullau acceptar la ploma, seguint l'estil de vostres elegants poesies, de la fingida visió de Paris la verdadera allegoria declarant escriure. E, per abreujar part de vostre treball, atenent com sou breu ab enuig dels qui us escolten, en vostres rims e proses seguint l'estil que de vós no poc desig aprendre, he delliberat escriure la poesia que us demane; remetent a vós la correcció, ab l'allegoria.

En efecte, Corella ja s'hi presenta com a escriptor reconegut, que ha produït rims i proses i elegants poesies, mestre de Joan Escrivà en la mesura que aquest diu que vol seguir-lo i que «de vós no poc desig aprendre», protestant que «sou breu ab enuig dels qui us escolten», la qual cosa pot referir-se tant a la lectura de les seves obres com als seus sermons, per bé que concorda amb els compliments que li adreça mossèn Fenollar: «Quan vós sermonau / alegra's lo temple. / D'oir-vos en trona / lo poble és content», en una cobla coetània de la *Qüestió moguda per mossèn Fenollar* (circa 1472-73), en la qual els notaris Verdansa i Vilaspinoso també el lloen com a predicador. En qualsevol cas, tot el text apunta cap a un Corella ja madur, savi, experimentat, escarmentat de passades aventures amoroses, com ell mateix confessa a la fi de l'obra:

E no us vull negar, magnífic senyor e germà, gran part de mon viure he despès navegant, no ab vent pròsper, en aquesta mar tempestuosa de Venus, e sovint les sues entuixegades fleixes han travessat lo meu enamorat ànimo, e en lo temps que ab més lealtat he servit la sua iniqua senyoria, he trobat en la sua cort ingratitud més desconeguda.

Les expressions «gran part de mon viure he despès...» i «en lo temps que ab més lealtat he servit...» són ben explícites que Corella ja no és jove. O que no s'hi presenta com a jove encara que ho sigui. Aquesta possibilitat no la considerem probable, per diverses raons internes i externes. Entre les internes, que llegint l'obra sense prejudicis, atenent el que diu i com ho diu, es veu perfectament que és una obra de maduresa, no de joventut. I entre les externes, perquè la relació documentada que coneixem entre Corella i Escrivà comença en la dècada dels 80 del segle XV, per bé que hi ha indicis documentals (de relacions de cadascun d'ells amb un tercer personatge conegut comú) que ens permeten suposar que ja devien conèixer-se i potser tenir relació durant la dècada anterior.

Encara hi ha una altra consideració externa a tenir en compte per a la datació de *Lo jui de Paris*: el tractament com a «mossèn» que hi rep Joan Escrivà, per bé que aquest podria ser un altre cas de *ficció enaltidora*, com ja hem vist abans al colofó literari del *Tirant*, on van fer cavaller Martí Joan de Galba, que no ho era. L'enaltiment de Joan Ram Escrivà, donzell, a la condició de cavaller comença, en la documentació, justament a partir que és anomenat pel nou rei Ferran, l'any 1479, mestre racional del regne de València.

Tot plegat ens duu a datar *Lo jui de Paris* amb posterioritat al nomenament de Corella com a mestre en sacra teologia (1468-69) i, molt probablement, després del nomenament d'Escrivà com a mestre racional (1479), ja que l'obra singularitza Escrivà com a escriptor de ficcions poètiques i enalteix literàriament Corella per sobre

d'Escrivà, el qual apel·la a la «verdadera amistat» existent entre ells. Així doncs, resulta totalment injustificat que es postuli que *Lo jui de Paris* va ser escrit abans de 1460, per un autor de vint-i-pocs anys. D'una banda, ho desmenteix l'anàlisi del text i la documentació que hi té relació, com acabem de veure; de l'altra, el fet que hom sol considerar aquesta obra com la més tardana de la faules mitològiques de Corella, per l'acumulació de fonts que utilitza, per la perspectiva cristiana que hi afegeix i per la tècnica narrativa que adopta, tot plegat resultat d'un procés de formació com a escriptor que difícilment es pot recórrer en dos o tres anys de joventut, entre els vint-i-un i els vint-i-tres.

Lo jui de Paris en el Tirant

En fragments més o menys llargs i més o menys modificats, la influència de *Lo jui de Paris* és present als capítols 3, 8, 54, 110, 445, 451, 482 i 483 del *Tirant*, com ja és conegut (GUÍA 1996, 102-106). I encara hi ha tres altres manlleus, als capítols 192, 448 i 450; el primer és pres d'un apartat qualsevol de *Lo jui de Paris* i és reutilitzat com a ornament retòric d'inici de capítol, talment una marca corelliana més en el *Tirant*, sense inscriure's en contextos discursius semblants en ambdues obres:

<i>Lo jui de Paris</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
<i>Amor fa a l'enteniment lo jui torçre</i>	<i>Parla lo rei Artús</i>
Oh, cosa no poc difícil, que la voluntat en lo regne de nostra ànima, senyora del ver juí, a l'enteniment no força los seus passos torçre , e, no pensant fals jutjar, sovint sentència pronuncia que manifestament als qui sens tal passió jutgen, per iniqua se descobre.	L'estament real requir que indueixca los altres a virtut, per ço com no és poc difícil que la voluntat en lo regne de nostra ànima, senyora del ver juí, a l'enteniment no faça los seus passos torçre , car la virtut és esperança de tot bé, e del vici no se n'espera sinó mal e temor de confusió [...]. (c. 192)

Altrament, el segon i tercer manlleus provenen de la descripció de la deessa Pal·las i són usats per descriure la princesa Carmesina, la cara de la qual semblava «que fos d'una deessa», tal com s'hi diu (al capítol 450) per fer més palesa la dependència textual:

<i>Lo jui de Paris</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
<i>Respòs la deessa Pal·las, i ensems se despulla</i>	<i>La qual s'era devisada en semblant forma:</i>
E, encara parlant, començà desnudar d'or la cordadura d'un brial de domàs burell, del qual les obres estaven en alta musa perfilades de maragdes , que, ab safirs mesclats, la vista humana afalagant, d'aquest món la transportaven; e estava del brial la cortapisa sembrada d'uns fullatges de verd olivera e fèrtil: les olives de negres e verds esmalts cobertes, que als miradors convidaven allargar la mà per collir lo fruit del pintat arbre; e en los tapins, de setí morat, estaven brodat florits espinosos abriojos, així ab mostra de verdaderes espines, que no gosàveu les mans estendre per collir de l'ampla cortapisa les sobrellevades olives; e un mot de lletres d'or,	La qual s'era devisada en semblant forma: d'un brial de domàs groc, les obres del qual eren perfilades per art de molt subtil artifici de robins , diamants , safirs e maragdes qui llançaven molt gran resplandor, e l'ampla cortapisa estava sembrada de perles orientals molt grosses, de fulles e flors de verds esmalts qui admirar feien als miradors ; en lo seu cap no portava res sinó los seus daurats cabells lligats detràs e solts e escampats per les espatles, ab un fermall al front, ab una taula de diamà tan gran e de tanta resplandor que la sua cara se demostrava més angèlica que humana. E portava en los pits, l'excelsa Princesa, un relluent robí d'inestimable vàlua, lo qual del seu

entre les espines, clarament deia: Obriu los ulls als dans que seguir poden. E portava en los pits, l'excelsa reina, un relluent carboncle, lo qual, del seu coll, una madeixa de fil d'or tirat sostenia ; tan prims los fils, que sols la color, e no la quantitat, la vista humana atenyia.	coll un fil de molt grosses perles sostenia . E sobre lo devisat brial, una mantilla a través llançada, de vellut negre, tota sebrada de perles molt grosses qui es mostraven en molt artificiosa obra. (c. 448)
--	---

<i>Lo juí de Paris</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
<i>Respòs la deessa Pal·las, i ensems se despulla</i>	[...] l'excelsa Princesa, qui s'era devisada en la següent forma, ço és: de gonella de brocat carmesí de fil d'or tirat , ab la cortapisa llavorada per subtil artefici de perles orientals molt grosses, mesclades ab robins, safirs e maragdes ab diversos esmalts qui es demostraven fulles e flors de gesmir; e sobre la gonella portava una roba francesa de setí negre de molt resplendent llur, oberta a quatre parts, e totes les obertures perfilades d'amples randes d'orfebreria ab diversos esmalts , ab mànega e mantellina de la dita roba, e per l'orde mateix perfilades de les dites randes e era tota forrada de setí carmesí; e sobre la roba portava la devisada senyora, cenyit, un cint de fil d'or tirat , tot sembrat de diamants, robins, balaixos, safirs e maragdes molt grossos, qui llançaven molt gran resplendor. En los seus pits portava un relluent carboncle, del qual del seu coll una madeixa d'or de fil tirat sostenia , e lligada a la francesa. Sobre los seus daurats cabells, una manyosa tota plena de batents d'or e esmaltats, que paria la sua cara que fos d'una deessa . (c. 450)
E, encara parlant, començà desnua d'or la cordadura d'un brial de domàs burell, del qual les obres estaven en alta musa perfilades de maragdes , que, ab safirs mesclats , la vista humana afalagant, d'aquest món la transportaven; e estava del brial la cortapisa sembrada d'uns fullatges de verd olivera e fèrtil: les olives de negres e verds esmalts cobertes, que als miradors convidaven allargar la mà per collir lo fruit del pintat arbre; e en los tapins, de setí morat, estaven brodats florits espinosos abriojos, així ab mostra de verdaderes espines, que no gosàveu les mans estendre per collir de l' ampla cortapisa les sobrellevades olives; e un mot de lletres d'or, entre les espines, clarament deia: Obriu los ulls als dans que seguir poden. E portava en los pits, l'excelsa reina, un relluent carboncle, lo qual, del seu coll, una madeixa de fil d'or tirat sostenia ; tan prims los fils, que sols la color, e no la quantitat, la vista humana atenyia.	

L'expressió metafòrica que barreja *roses* (o la variant *violes*) i *lliris* per descriure normalment la vergonya en una cara bonica és una *unitat estilística* (CONCA & GUIA 2012) de Corella, usada dues vegades a *Lo juí de Paris*, una de les quals aplicada a la deessa Pal·las, i altres dues contingudes al *Tirant*, en referència a la bellesa tímida de Carmesina. Corella en fa ús altres dues vegades, a la *Tragèdia de Caldesa* i a la *sepultura de Francí Aguilar*:

Estava, però, la sua delicada persona maculada, semblant a roses ab blancs lliris mesclades , si ab sùtzies mans se manegen; que la persona del galant que ab ella reposat havia, era en extrem no conforme al delicament de tan tendra donzella. (Tragèdia de Caldesa)	[...] lo seu nas era prim e afilet e no massa gran ni poc segons la llindesa de la cara, que era d'extrema blancor de roses ab lliris mesclada ; los llavis tenia vermells com a coral e les dents molt blanques, menudes e espesses que parien de crestall. (Tirant lo Blanc, c. 119)
La fi de les paraules de la deessa Juno, fon principi al parlar de la deessa Pal·las; la qual del seu cap llevà una celada que el déu Vulcano ab mirable art havia obrada, e romania la sua cara de color que, partint-se de lliris, a roses s'acostava . (Lo juí de Paris)	

<p>[...] e mon voler més avant no passarà, sinó així com si, entre blancs lliris, colorades roses, odorants violes, qual és més bella flor determenava. (<i>Lo juí de Paris</i>)</p> <p>E en lo cap una alta corona de boscanes violes ab gesmirs e lliris mesclades. (<i>La sepultura de Francí Aguilar</i>)</p>	<p>[...] e la color de la vostra cara paria, de vergonya, roses ab lliris mesclades, que d'aquell dia ençà la mia ànima és estada cativa de vostra altesa. (<i>Tirant lo Blanc</i>, c. 161)</p>
---	--

Podem ben bé assegurar que es tracta d'un *estilema* de Corella perquè enlloc més no es troba cap fragment textual amb *lliris* i *roses* mesclades. No apareix al *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA) ni al *Vocabulari de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, ni cercant per *lliri* ni cercant per *rosa* ni, encara menys, per la combinació de tots dos mots.

Encara hi ha altres unitats estilístiques concordants entre *Lo juí de Paris* i el *Tirant* però no és aquest el moment de fer-ne una relació exhaustiva. Per ara, ja sabem que hi ha un nombre considerable de capítols del *Tirant* afectats per la influència de *Lo juí de Paris* i, en conseqüència, d'escriptura més tardana que la data de confecció d'aquesta obra, ben posterior a la mort de Martorell.

La Tragèdia de Caldesa

La *Tragèdia de Caldesa* és un relat contat en primera persona, on un personatge protagonista pateix un desengany amorós en veure la seva amada en braços d'un altre. Cal fer notar que els estudiosos de l'obra no han diferenciat entre l'autor i el personatge, tot presuposant, sense aplicar els paràmetres propis de la crítica literària, que l'autor (Corella) és el personatge narrador.

Després de dos paràgrafs de to declamatori, on el personatge es queixa retòricament de la gran desgràcia que li ha sobrevingut, sense concretar-la més enllà d'esmentar-la com a un «crim de tant sobreabundant lletgea», la part narrativa de la *Tragèdia de Caldesa* comença al tercer paràgraf, amb les següents determinacions de lloc i temps:

En la part del món a la qual encara de present de la gentil filla d'Agenor propi nom li resta, en la feroce bellicosa província d'Espanya, en lo delitós ameníssim regne de València, dins los murs de la sua major ciutat, regnant aquell que a l'animós troià ha succeït en igual ànimo, rei don Joan, una ínclita donzella [...] delliberà, après que en son servir molt temps de mon adolorit viure desès tenia, los meus pensaments, ensems ab ma persona, en lo desitjat estrado de la sua falda descansassen.

Corella situa l'episodi a la ciutat de València, durant el regnat de Joan II (1458-1479) i fa que el narrador s'expressi en passat imperfecte: «del·liberà», «deixà», «dix», «romanguí»... Ara bé, com és habitual, cal diferenciar el temps del relat del temps d'escriptura. Un temps és el de l'episodi de ficció i un altre el de l'escriptura de l'episodi, tot i que la crítica no ha distingit entre tots dos, a l'hora d'interpretar la frase «regnant aquell que a l'animós troià ha succeït en igual ànimo, rei don Joan», la qual es refereix clarament al moment en què se situen els fets narrats, no a quan foren escrits. Quin és aquest moment, dintre del ventall dels 21 anys del regnat de Joan Sense Fe? Mentre que Jordi Carbonell (1955-56, 132) es va limitar a dir:

Joan II comença a regnar a la mort del Magnànim, ocorreguda el 27 de juny de 1458. La *Tragèdia* ha d'ésser, doncs, necessàriament posterior a aquesta data.

Martí de Riquer (1964, 292) va forçar-ne la interpretació identificant «l'animós troià» amb el Magnànim i datant així l'obra poc després de la mort d'aquest:

L'acció se situa, doncs, a la ciutat de València i en temps relativament pròxims a la mort d'Alfons el Magnànim («l'animós troià») i a l'adveniment de Joan II, o sia al 27 de juny de 1458.

Reduccionismes rutinaris posteriors han fixat, com a data d'escriptura de la *Tragèdia de Caldesa*, l'any 1458. Tanmateix, l'anàlisi de la prosa de Corella no permet interpretar que «l'animós troià» sigui un altre que no Hèctor, l'heroi de la defensa de Troia. En efecte, al *Plant dolorós de la reina Hècuba*, podem llegir com Hècuba, sa mare, apel·la l'animosa força del seu fill:

Oh defunt e no sobrat, invençut fill meu Hèctor. Oges dels profundes inferns la mia dolorosa veu, digna de moure los cruels infernats déus a misericòrdia. Oh, si la ous, perquè venir tardes? Qui pot resistir a la tua animosa força?

i com Hèctor és animós sobre tots i, així mateix, el fill d'Hèctor:

les flames que l'animós, sobre tots estrenu cavaller, havia llançat a les ja cremants naus gregues
[...]
Astianates, fill d'Hèctor, lo qual, en ànimo e benignitat no dessemblant al pare
[...]
que en altres cartes la mort d'aquest fill de l'animós Hèctor no consent ser escrita

i tot això enmig de la trista sort de tots els *animosos troians*:

la mísera adversa fortuna dels animosos troians

on cal subratllar l'ús de la mateixa unitat estilística que a la *Tragèdia de Caldesa*. I al *Raonament de Telamó i Ulixes*, apareix de nou l'animosa força i les grans forces del «quasi immortal Hèctor, vida e segura defensa dels troians», per ponderar les forces de Telamó:

per l'estalvi de tota Grècia, jo sols contrastàs a l'animosa força d'Hèctor, apagant lo foc de nostres ja cremants fustes
[...]
aquell qui, no vençut ni jamés sobrat, havia sofert les grans forces d'Hèctor

mentre que, a *Lo juí de Paris*, encara és mencionat Hèctor com a invencible:

Alexandre Paris, fill del rei Priam e de la reina Hècuba, germà de l'invencible Hèctor
[...].

A més a més, Corella sempre aplica l'adjectiu *animós*, tret d'una ocasió (a Francí Aguilar «animós entre els altres [...] afectat d'animós combatre», l'any 1482), a personatges mitològics. Així, Aquil·les «aquell qui ha sobrat les forces e ànimo del gran Hèctor» (*Lletres d'Aquil·les i Policena*) i «fon valent e animós guerrer» (*Debat epistolar ab el príncep de Viana*); Pirro, «jove sens vergonya, vell en covardia, animós entre els morts» (*Plant dolorós de la reina Hècuba*); Ulixes, «covard en les armes, animós en fraudulència» (*Plant dolorós de la reina Hècuba*); «l'animós Palamides» (*Raonament de Telamó i Ulixes*); les «animoses astúcies» d'Ulixes i «l'animosa

continença» de Telamó (*Raonament de Telamó i Ulixes*); «animosa vella» la dida de Mirra (*Lamentació de Mirra*); «pogueren les paraules d'Orfeu, a l'animós Dídice amollint...» (*Parlament en casa de Berenguer Mercader*); les «animoses batalles» de Minos contra el rei Niso (*Parlament en casa de Berenguer Mercader*); Tereu «l'animós rei» inflammat en «amor deshonest» (*Parlament en casa de Berenguer Mercader*); els navegants que acompanyen Jason, «animosos estrenus joves de Grècia, entre els quals Hèrcules, Orfeu, Càstor, Pòllux, Linteu e altres» (*Història de Jason e Medea*); les «animoses paraules» de Jason, «animós grec» que fa «animosos actes» amb «animós esforç» (*Història de Jason e Medea*); «l'animós Leànder» sense «animosa por» ni «animós recel» (*Història de Leànder i Hero*)...

A la vista de tot això, resulta mancat de fonament el fet de suposar que *l'animós troià* de la *Tragèdia de Caldesa* fa referència al Magnànim. Altrament, en coherència amb l'obra de Corella, allò més raonable és pensar que, com sempre, *l'animós troià* és Hèctor i que, en conseqüència, la menció al rei Joan és de signe enaltidora envers aquest, a qui es compara en ànim a Hèctor. Així doncs, diríem: «regnant aquell rei don Joan, que a *Hèctor* ha succeït en igual ànim».

Establerta aquesta interpretació com la més plausible, caldrà atendre el context on degué produir-se. Un vianista com Corella no faria aquesta menció en vida del príncep de Viana, tan perseguit i menystingut per son pare, Joan II, que li furtà el regne de Navarra, l'empresonà i no li volia reconèixer la primogenitura de la corona d'Aragó. De fet, tota la crítica ha observat al·lusions antijoanistes de Corella en les epístoles adreçades a Carles de Viana: «Car de cada dia vem los senyors tirans acceptar coses, les quals no els són donades». Per això, la menció enaltidora del rei Joan continguda a la *Tragèdia de Caldesa* només té sentit després de la mort del príncep de Viana (23 de setembre de 1461). I potser no immediatament, atesa la brama popular que corria, segons la qual el príncep de Viana havia estat enverinat per la seva madrastra, Juana Enríquez, amb el consentiment del pare, Joan II, per donar pas com a hereu al germanastre, futur Ferran II. Aquesta actitud de Joan II envers el seu fill Carles de Viana va ser, precisament, una de les causes de la guerra entre el rei i la Generalitat de Catalunya, que va durar deu anys (1462-1472). De fet, a la batalla de Calaf, 28 de febrer de 1465, el conestable Pere de Portugal, proclamat «rei dels catalans», va «arengar els soldats, evocant les figures del comte d'Urgell, el seu avi, i del príncep de Viana, la dissortada vida dels quals era encara latent al cor del poble» (MARTÍNEZ FERRANDO 1936: 72) i els diputats de la Generalitat escrivien als jurats de Sant Feliu de Guíxols, en referència al rei Pere en aquella batalla, que «Hèctor no podie fer més que ell ha fet». L'any 1472, però, no quedava altre remei que acceptar, amb totes les conseqüències, la victòria total de Joan II. Potser l'escrit de Corella és posterior a aquesta data o potser no, ja que les institucions valencianes donaren suport a Joan II durant la guerra i els vianistes valencians, de grat per força, anirien acomodant-se a la situació. En qualsevol cas, si la interpretació de *l'animós troià* com a Hèctor és la correcta –i, com a mínim, ho és molt més que la del Magnànim–, l'episodi de la *Tragèdia de Caldesa*, que ve marcat temporalment per aquesta frase, cal situar-lo amb posterioritat a la mort del príncep de Viana.

D'altra banda, entre les punyents composicions poètiques del cicle de Caldesa, que no devien allunyar-se gaire, cronològicament, de la *Tragèdia*, Corella esmenta el nom de «la persona del galant que ab ella reposat havia, [...] en extrem no conforme al delicament de tan tendra donzella», adjudicant «un cos lleig e diforme» a «aquell qui indignament l'havia tractada»:

Calda cremant, que no sentiu hivern

ni menys sabeu en quin temps se hiverna;
 si en lo bordell n'hi ha una qüerna,
 una sou vos, senyora, en aquell qüern;
 calda cremant, que no sentiü hivern
 ni menys sabeu en quin temps se hiverna;
 Ferux Bertran vos calà lo seu pern
 descapollat, la vista s'enlluerna.

Es dóna la circumstància que, efectivament, hi havia un Ferruix Bertran, ric mercader de Barcelona, d'ascendència de conversos. En la seva galeassa van embarcar els ambaixadors que la ciutat de Barcelona trametia a Nàpols, a la cort del Magnànim, el 3 de març de 1444, els quals escriuen als consellers de Barcelona, des de Mallorca, el 9 de març:

Avisant vostres grans savieses com après som estats junts, havem sentit e vist que la galera és mal marinada, ço és, de poch mariners, e molt menys de companyons, com no sie en nombre sinó de 13. Per aquesta rahó a nosaltres és massa desplaent com dita galera no ha son degut.
 (MADURELL 1963, doc. 181)

i, després, des de Càller i des de Nàpols, el 9 d'abril:

Nosaltres, senyors, vos scrivim de Càller com lo bo d'en Ferrús Bertran nos havie fetes algunes tecanyeries e atreviments stants en la galera, les quals dehiem que en l'esdevenidor les vos fariem a saber. Però ara, com stats ací en Nàpols, som stats tant pregats que non ne deguésem pus scriure, que'ls ho havem hagut atorgar, e per tant que no's meravellàssets com les dites coses no us havem fetes a saber, segons vos havíem scrit, vos ne havem volguda donar aquesta rahó. Com a Déus plaurà siam aquí, ho sabrets tot bastant, que entre lo gran mal que'ns ha fet la mar a tots e los perlers e delits del dit Ferruix Bertran, nosaltres som ten cansats e hujats de entrar en mar que no podem pus.
 (MADURELL 1963, doc. 185)

Aquest Ferruix Bertran tenia una bona casa al moll de Barcelona, prop de la platja, on s'hostatjà la vídua de l'infant Enric d'Aragó en arribar-hi de Nàpols, el 16 de maig de 1458. Després d'iniciada la guerra de 1462-1472, es va fer del bàndol de Joan II, per la qual cosa les autoritats de la Generalitat li confiscaren els béns («qui valien passats 30 milia florins») i Pere de Portugal els donà al seu cambrer Guerau de Vallseca, abans que aquest també es passés a les files joanistes, el 25 d'agost del 1464 (GÜELL 2011, 151, 171). Potser després d'això Ferruix Bertran va passar a viure a València, on el trobem present en casa del cavaller Joan Pagès, vicecanceller i conseller del rei, el 22 de juliol de 1465 (notari Mateu Iviça) i on va fer testament el 10 de setembre de 1470 (notari Benet Salvador) i morí l'endemà (protocols de Lluís Matoses, 19 de novembre de 1470). Cap la possibilitat, doncs, que Corella triés aquest personatge, nouvingut a València i de trajectòria tèrbola, per incloure'l en un relat no gaire edificant, especialment poc honorable per a Caldesa, de la qual diu, en un altre dels poemes del mateix cicle:

[...] en dubte estic que fosseu mai donzella;
 dot sens escriex demana la llei vostra,
 e tot lo mon de vostre cos te mostra:
 fels e infels, e los de la Llei vella.

on cal anotar que la menció als de la *lleï vella* podria lligar bé amb la nissaga de jueus conversos de Ferruix Bertran i, alhora, amb allò del *pern descapollat*, que tant podria fer referència només a la circumstància sexual descrita com al fet permanent d'ésser circumcís.

En conseqüència, el *cicle de Caldesa* de l'obra de Corella s'hauria de datar després de l'arribada a València de Ferruix Bertran, el 1465.

La Tragèdia de Caldesa en el Tirant

Al *Tirant*, com ja va posar de manifest Carles Garriga (1991), la influència de la *Tragèdia de Caldesa* forma part del nucli estructural de l'obra. Així, la fictícia infidelitat de Carmesina, que la vídua Reposada fa veure a Tirant per «una petita finestra», és plagiada de la infidelitat de Caldesa, que és vista pel narrador de la *Tragèdia* per «una poca finestra». El manlleu temàtic té com a suport material tot un seguit de concordances lingüístiques, entre la *Tragèdia de Caldesa* i els capítols 268-305 del *Tirant* (que s'allarguen més enllà de l'episodi estricte de la infidelitat), tal com ho va donar a conèixer Garriga (1991, 18):

Fins on he pogut veure, el plagi de la *Tragèdia de Caldesa* comença a la pàgina 775 (cap. 268) del *Tirant* i acaba a la pàgina 857 (cap. 305). Enmig, el capítol on la *Tragèdia* és més plagiada és el 295, en la pàgina 833; el capítol on és narrada la ficció de la viuda (el 283) no en conté cap de plagi, sinó només una atmòsfera semblant derivada de la situació comparable que hi és explicada.

Tanmateix, n'hi ha més concordances lingüístiques que il·lustren noves dependències del *Tirant* envers la *Tragèdia*, algunes dintre de la temàtica comuna apuntada i altres al marge d'aquesta. Aquest darrer cas és el del capítol 319, al bell mig de les aventures africanes de Tirant, on trobem els manlleus següents:

<i>Tragèdia de Caldesa</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
Oh piadosos oïnts. Transportant vostres misericordes penses en mi, diga cascú si semblant dolor a la mia jamés ha sofert, e ab adolorit pensament mirau la tristor que a tal hora ma trista pensa combatia, esperant quina seria la fi que de tan dolorós principi esdevendria. [...] perquè la fi de la present sol esguarda en fer palès quant la granea de ma desventura les altres totes avança. E, per cas de més adversa fortuna mia, lo darrer comiat al terme de ma oïda arribà, en estil de semblants paraules: «Adéu sies, manyeta» [...].	Oh piadosos oïnts, contemplau en vostres pensés los meus cabells calats en lo coll i en les espatles escampats, segons és costuma de persona molt dolorosa! [...] E per lo merit vos prec que no em sia dada llonga pena, car la granea de ma desventura a totes les altres dones del món avança, e per cas de ma adversa fortuna lo darrer comiat que pervenc al terme de ma oïda fon un dolorós «ai!». (c. 319)

Observem que, en la incorporació al *Tirant* del fragment de la *Tragèdia*, s'hi fa una *modificació creativa*, conservant la presència d'una expressió final de discurs directe però amb el canvi d'una fórmula de comiat («Adéu sies, manyeta») per una exclamació («ai!»). D'altra banda, anatem que les tres úniques recurrències conegudes de la unitat estilística *Oh piadosos oïnts!* són la de la *Tragèdia* i les del *Tirant* (caps. 291 i 319). Al capítol 295, dintre de la temàtica de l'aparent engany de Carmesina, hi ha unes altres concordances amb la *Tragèdia* que no havien estat assenyalades; una, al voltant de la unitat estilística *deshonest besar*, no anotada al *Vocabulari* de Faraudo ni al CICA:

«Adéu sies, manyeta», tancant la darrera	Primerament viu un deshonest besar, lo qual
--	--

síl·laba un deshonest besar, lo so del qual les mies orelles ofené [...] .	los meus ulls e los sentiments ofené [...] . (c. 295)
---	---

Una altra, al voltant de la unitat estilística *feixuga càrrega*, en un fragment que prové tot ell de la *Lamentació de Mirra*, amb concordances lèxiques satel·litzades (*sol, cambra, acompanyar, enutjosa...*):

Ab esperança de tan discretes noves, romanguí jo sol en la cambra , la porta de la qual ella no s'oblidà ab fel tancadura segellar. No sé si fretura de finestra feia la casa tenebrosa, que a mi paregué, dos hores après migjorn, la nit ab ses escures ales ocupava la terra, o si Apollo amagava la sua lluminosa cara, estimant cosa no raonable aquesta casa fos per ell illuminada a l'hora que tan celeríssim crim se cometia. Així passí la major part d'aquest egipciac dia, sol e acompanyat de molts e dubtosos pensaments . Lo cos, carregat per feixuga càrrega de mortals enuigs, llançant sobre el llit , esperava la fi de tan enujosa tarda; però, ma pensa tribulada no consentint la mia persona estar segura, fón-me forçat, passejant, seguir la varietat de mos trists e sol·lícits pensaments .	Així en tal temps ma dolor tant augmentava que quasi fora de seny entrí en mia cambra , fengint que terrible son fatigava la mia pensa, perquè em deixassen estar sol , car tota companyia me fôra enujosa, puix no podia atènyer lo que tant desijava, e llançant lo meu cos per feixuga càrrega de deseguals pensaments e enuigs sobre lo meu llit , no sabia qual part millor que mort elegís, mas pensí que lleixarme de viure feia ma culpa palesa per aconseguir-ne perpètua infàmia. (c. 295)
--	--

De fet, les freqüents reutilitzacions de materials entre les obres de Corella són del mateix estil que les que hi ha entre aquestes i el *Tirant*. La tècnica és la mateixa. Una altra concordança menor, també al capítol 295, és la següent:

[...] e lo meu cos , del prim cabell fins l'ungla, mirant-ho vós, sia partit en peces, e, tornat pols, no prenga sepultura , [...].	[...] e lo meu cos no soterrat anàs sobre les ones [...]. (c. 295)
---	--

la qual hauria passat inadvertida o hauria estat descartada si no fos pel gruix de manlleus (provinents de la *Tragèdia*) que hi ha en aquest capítol. I encara, una altra, al voltant de la unitat estilística *dolorosa pensa*, la qual varia al *Tirant* en *dolorosa ànima*:

Si follia és començar lo que és impossible fi atenyga, folla cosa seria assajar escriure los contrastes que ma dolorosa pensa combatien, après d'haver oit resposta de tan humils paraules: volguera, ab preu de ma vida, la sua tan gran erra se pogués rembre.	Los dolorosos pensaments e tristes sospites que a la mia dolorosa ànima combatien per haver vist com aquell tan indignament l'havia tractada! (c. 295)
---	--

per bé que la corelliana *dolorosa pensa* també apareix en un altre capítol del *Tirant* (c. 189), i no es troba enlloc més. Així mateix, hi ha altres unitats estilístiques corellianes que únicament figuren a la *Tragèdia de Caldesa* i al *Tirant*, com ara: *delitosa batalla*, amb una recurrència a la *Tragèdia* i tres al *Tirant* (capítols 434, 437 i 445); *reposat estament*, una vegada a la *Tragèdia* i una altra al *Tirant* (capítol 374); *enamorades raons*, també una vegada en cada obra però, en aquest cas, amb una aplicació pragmàtica semblant dintre del tema comú dels amors de Caldesa, en una obra, i de Carmesina, en l'altra, amb algunes concordances lèxiques al voltant:

Llarga història seria tenyir lo paper de les	La mia germana, mira quant per sa
--	-----------------------------------

<p>enamorades raons que entre nosaltres, ab mostra d'extrema benvolença, passaven. Fingia la bella senyora tant contentament de mos passats servirs e resents paraules, que lo seu ésser en mi transportava; tot lo que a sa persona e viure s'esguardava, abandonadament deixà en discreció de ma coneixença. Mas, perquè de mi no fos ver paraís en aquest món haver atès, après poc espai de tan reposat estament, tocant a la porta de la casa, dix l'avisada senyora que, per aquella hora esperava una persona, ab la qual sens tarda desempatxant de molta necessitat breus faenes, a mi tornaria, perquè ab més repòs tot aquell jorn algú no tingués poder partir dos persones a les quals extrema benvolença en tan alta e delitosa concòrdia acordava.</p>	<p>majestat jo tribule, mira quantes voltes la cruel mort és ja estada davant los meus ulls, mira si tant mal havia la mia fe meritat quan jo sostinc per ésser verdader amador, no coneixent la gran perfecció d'amor de ma senyora; car so estat ab sa altesa e havem passades moltes raons enamorades de pau e bona confederació, prometent-me ab juraments de fer tot lo que la tua gentilea e jo concordariem, e que et recitàs totes les mies passades dolors, resents e esdevenidores, e que en aquesta reposada nit jo puga parlar ab la majestat sua [...]. (c. 276)</p>
---	---

Quadre de concordances:

enamorades raons	raons enamorades
passaven, passats	passades
senyora	senyora
tant	tant
resents	resents
repòs	reposada
concòrdia	concordariem

Quant al capítol 283, el més central en l'episodi de l'aparent infidelitat de Carmesina, cal matisar l'afirmació de Garriga, ja que, si bé no hi ha manlleus de fragments textuais d'una certa extensió, si que hi ha concordances lèxiques i fràsiques que ajuden a reforçar la relació temàtica i lingüística entre les dues obres. Així, hi ha la coaparició d'*esdevenidor temps, en la cambra, una poca finestra / una petita finestra, un home, calor, delicada persona, gonella, espatles, aigua...*

Fora de l'àmbit temàtic comú dels dos episodis afins, encara podem anotar una altra possible influència de la *Tragèdia de Caldesa* sobre el *Tirant*, a partir de la unitat estilística de Corella *bellea sens par*, aplicada per aquest a Hisifila, en la *Història de Jason e Medea*, i a Caldesa. Podríem especular sobre si la Bella Sens Par, filla del duc d'Anjou, que apareix i desapareix al capítol 71b del *Tirant*, en depèn, però el que sembla més clar, a la vista dels agrupaments d'unitats lingüístiques coincidents, és el fet de la relació existent entre aquests dos paràgrafs de la *Tragèdia* i del *Tirant*:

<p>[...] una ínclita donzella, en bellea sens par, en avisament passant totes les altres, ab gràcia e singularitat tan extrema que [...].</p>	<p>Oh tu, qui avances del món a totes de bellea, e tens poder de regirar les penses humanes per ta graciositat e per la tua gran singularitat! Crestians, moros e tot lo món has posat en devís, així com aquella qui de virtuts est sola sens par. (c. 307)</p>
--	---

Quadre de concordances:

bellea sens par	bellea, sens par
passant totes les altres	avances del món a totes
gràcia e singularitat	graciositat e [...] singularitat

Aquesta concordança, per ella sola, potser no l'hauríem advertida ni anotada, però creiem que és pertinent afegir-la, en el context de l'exhaustiu i ja conegut aprofitament

que el *Tirant* fa de la *Tragèdia de Caldesa*. Quan se sap positivament que una segona obra depèn d'una primera –o, fins i tot, quan coneixem del cert que l'autor de la segona ha llegit la primera–, cal no limitar les dependències a la presència doblada, en una i altra obra, de fragments textuais d'una certa llargària. També cal cercar i anotar, com a possibles mostres indicatives de la dependència, les concordances entre uns mateixos agrupaments fràsics o lèxics, especialment si es troben usats en contextos discursius de motius temàtics semblants però també quan no es dona aquesta circumstància.

En diverses obres de Corella trobem expressions apocalíptiques com a mostra de dolor, on els elements físics es barregen i es confonen, deixant de fer llur funció natural. La *Tragèdia de Caldesa* conté dos fragments d'aquestes característiques, l'un en prosa i l'altre en vers. Respecte al segon, Francisco Rico (1991) ja va observar que «La lamentació que féu l'Emperador per la mort de Tirant» (capítol 472 del *Tirant*) podia presentar «alguna posible reminiscencia de los versos que cierran la *Tragèdia de Caldesa* («Moura's corrent la tremuntana ferma», etc.)». I si comparem l'esmentat fragment en prosa de la *Tragèdia* amb el susdit capítol 472 del *Tirant*, la relació de dependència sembla més clara, tenint en compte l'existència provada de tantes altres dependències del *Tirant* envers l'obra de Corella; de fet, s'hi enumeren els mateixos elements naturals (en negreta) amb els mateixos efectes (o semblants: en un text corren les muntanyes i, en l'altre, els rius...):

<p>Obra's l'infern, esperits immundes sobreixca; tornen los elements en la confusió primera; mostren-se clar dels damnats les penes, perquè lo món, en terror convertit, alegria no celebre. Estiguen los rius segurs e los monts cuitats córeguen; bullint la mar, los peixos a la riba llance; repose lo sol davall l'habitable terra, e nunca jamás en nostra vista los seus daurats cabells estenga; no es compten pus de l'any los dotze mesos, e sola una nit l'esdevenidor temps comprega.</p>	<p>Sol jo, desert Emperador, dec celebrar les exèquies de tanta tristícia: doncs perda's lo sol de nostra vista, cobrint aquella espessa boira i núvols, perquè la clara lluna d'aquell claror no puga pendre, perquè lo món restant tot en tenebres sia cobert de negra sobrevesta. Moguen los vents aquesta ferma terra, i les muntanyes altes caiguen al baix, i els rius corrents s'aturen, i les clares fonts mesclant-se ab l'arena, tals les beurà la terra de gent grega, com a trista tortra deseparada de l'espòs Tirant, per senyalar la dolor del qual les sobredites coses se segueixquen, i la gran mar als peixos desempare. (c. 472)</p>
---	---

Hi ha encara més concordances entre la *Tragèdia de Caldesa* i el *Tirant* però les ja estudiades són suficients per mostrar la importància del gruix de préstecs i manlleus de la primera obra en la segona. I tots els capítols del *Tirant* afectats, doncs, són posteriors a la *Tragèdia de Caldesa*.

Obres religioses de Joan Roís de Corella en el Tirant

Tal com ja hem vist en algun cas de les obres abans analitzades, on es dona l'existència de concordances lèxiques i fràsiques sense manlleus de fragments textuais d'una certa extensió, també entre les obres religioses de Corella i el *Tirant* observem la coaparició d'unes mateixes associacions d'unitats lèxiques i fràsiques en contextos semblants. Aquest tipus de concordances lingüístiques i temàtiques (entre obres d'un primer autor A i una obra d'un segon autor B) no s'haurien de conceptualitzar com a fortuïtes ni com a fruit de l'atzar, quan sabem del cert (per altres concordances textuais més extenses entre A i B o per declaració del propi autor B) que les obres de A han estat preses en consideració per a la redacció de l'obra de B. Així, per exemple, vegem el cas del *Tirant* i el *Quijote*, on l'autor de la segona obra confessa conèixer i admirar la

primera i, per tant, no és estrany que s'hi inspirés en algun passatge, com el de l'inici narratiu d'ambdues obres:

<i>Tirant lo Blanc</i>	<i>El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha</i>
En la fèrtil, rica e delitosa illa d'Anglaterra, habitava un cavaller valentíssim, noble de llinatge e molt més de virtuts, lo qual per la sua gran saviesa e alt enginy havia servit per llong temps l'art de cavalleria ab grandíssima honor, la fama del qual en lo món molt triumfava, nomenat lo comte Gillem de Varoic. Aquest era un cavaller fortíssim [...] E trobant-se lo venturós comte en edat avançada de cinquanta-cinc anys [...]. (c. 2)	En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme, no ha mucho tiempo que vivia un hidalgo de los de lanza en astillero, adarga antigua, rocín flaco y galgo corredor [...]. Frisaba la edad de nuestro hidalgo con los cincuenta años: era de complexión recia [...]. Quieren decir que tenía el sobrenombre de Quijada [...] se daba a leer libros de caballería [...].

Quadre de concordances:

En la fèrtil, rica e delitosa illa d'Anglaterra	En un lugar de la Mancha
habitava un cavaller	vivía un hidalgo
alt enginy	ingenioso
havia servit per llong temps l'art de cavalleria	se daba a leer libros de caballería
nomenat	tenía el sobrenombre
era un cavaller fortíssim	era de complexión recia
E trobant-se lo venturós comte en edat avançada de cinquanta-cinc anys	Frisaba la edad de nuestro hidalgo con los cincuenta años

Heus ací, doncs, una influència interessant del *Tirant* sobre el *Quijote*, que fins i tot afecta el títol de la segona obra. Així doncs, aplicant el mateix mètode, que hem anomenat *mètode de concordances fràsiques* (CONCA & GUIA, 2012), posarem de manifest moltes concordances existents entre les obres religioses de Corella i el *Tirant*.

La major part de les obres religioses de Corella foren escrites després que esdevingué mestre en sacra teologia. En particular, la *Història de la gloriosa santa Magdalena*, que Corella dedica a «la molt magnífica, virtuosa, honestíssima senyora, la senyora vídua Flors de Vallterra», és posterior a 1475, ja que Lionor de Flors, casada amb el cavaller Francesc de Vallterra l'agost del 1474, va enviudar el setembre de 1475. Per a l'escriptura de l'obra, Corella segueix, fonamentalment, la *Legenda Aurea* de Jaume de Varazze, text llatí de la segona meitat del segle XIII que fou traduït al català per un autor rossellonès del mateix segle. En diversos passatges de la *Història de la gloriosa santa Magdalena* i del *Tirant lo Blanc*, hom pot observar l'existència d'una estreta relació temàtica i lingüística entre ambdues obres, la qual cosa ens duu a concloure que la primera ha estat utilitzada com a font de la segona. Vegem algunes d'aquestes dependències.

En la dedicatòria suara reportada, hi ha un triplet lèxic, d'adjectius enaltidors de la destinatària Lionor de Flors (*virtuosa*, *honest* i *devotíssima*), que es reproduïx al darrer capítol del *Tirant*, en descriure l'emperadriu de Constantinoble que fou segona muller d'Hipòlit:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
A la magnífica, virtuosa , honestíssima senyora, la senyora vídua Flors de Vallterra. Devotíssima senyora: per obeir a les honestes pregàries [...].	Aquesta Emperadriu fon de grandíssima bellea, honest , humil e molt virtuosa e devotíssima cretiana [...]. (c. 487)

Aquest singular agrupament d'unitats lèxiques no apareix ni al *Vocabulari* de Farauo ni al CICA ni l'hem trobat en cap altra obra anterior o coetània a les dues que contrastem.

La *Història de la gloriosa santa Magdalena* i el *Tirant* coincideixen en el fet d'oferir una certa justificació o explicació dels llinatges, de Maria Magdalena (de Magdalo) i de Tirant lo Blanc (de Roca Salada), i ambdues ho fan de manera semblant, recurrent a un topònim que substitueix el nom anterior i fent servir unes mateixes unitats lingüístiques:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
Partiren-se per eguals parts los béns, en gran quantitat e riquesa, les germanes ab l'estrenu cavaller Llätzer, en gran amor e concòrdia, après obte del noble pare ; lo nom del qual fon Sirus, la mare Eucària. E pres la senyora Magdalena, entre les altres heretats, ab la part sua un castell qui es nomenava Magdalo, d'on se pogué fer se nomenàs Magdalena sobre lo propi nom , lo qual, del temps de la sua naixença, fon Maria.	E per ço se nomenaven ells de Roca Salada, per ço com, en aquell temps que conquistaren la petita Bretanya, eren dos germans , e l'u era capità e parent del rei d'Anglaterra, lo qual era nomenat Uterpandragó, qui fon pare del rei Artús. E aquest capità ab lo germà seu ensems prengueren un fort castell , lo qual estava sobre una gran roca qui era tota de bona sal e lo castell fon edificat sobre aquesta roca. E per ço com fon lo primer castell que ells per força d'armes prengueren ab gran treball e perdiment de molta sang, deixaren lo nom propi d'ells e prengueren lo nom de la conquesta. (c. 222)

Quadre de concordances:

germanes	germans
noble	parent del rei
pare	pare
lo nom del qual fon	lo qual era nomenat
ab la part sua	ab lo germà seu
pres [...] un castell	prengueren un [...] castell
qui es nomenava Magdalo	sobre una gran roca qui era tota de bona sal
d'on se pogué fer	E per ço
se nomenàs Magdalena sobre lo propi nom	deixaren lo nom propi d'ells e prengueren lo nom de la conquesta

És molt improbable que aquestes concordances siguin fruit d'una coincidència fortuïta, ni que fos única entre ambdues obres, però menys encara pel fet que n'hi ha moltes altres d'aquesta mena.

A l'episodi en què la Magdalena es troba amb Jesús, a casa del fariseu Simó, apareix la unitat estilística *tremolar los ossos*, que es repeteix més endavant i que coapareix al capítol 107 del *Tirant*. No se'n coneix cap altra recurrència anterior ni coetània. En les tres ocasions, la unitat s'hi usa per intensificar la sensació de temor, de manera que aquest mot (*temor*) i d'altres derivats o sinònims (*temerosa*, *espantat*) es satel·litzen al seu voltant:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
¿ Qual llengua no serà muda, qual mà no tornarà paralítica, per a parlar o descriure quin recel, quina temor, la mansueta ànima de la vera penident comprenia, que el rei Déu Jesús, mostrant la sua justícia, no li digués que es llunyàs dels peus que ab tan gran devoció besant llavava, e que ella, immunda pecadora, no	¿ Qui serà nostre protector e segura defensa, si altra vegada los malignes e inics infels ací tornen, com los perills

presumís acostar-se a la puritat immensa? Tremolaven los ossos humiliats de la mansueta Maria, e les medulles de la sua contrita ànima se fregien en foc de caritat temerosa [...]. [...] E, acostant-se més prop per millor escoltar la música de tan entonada melodia, començaren a tremolar los ossos tots de la sua persona, la qual més avant no pogué moure. Cridà ab veu alta l'espantat ermità [...].	sien molts e les amargues dolors que passades havem, perquè d'ansiosa temor tremolen los nostres ossos , e les entramenes dins nosaltres no es poden assegurar? (c. 107)
---	--

Quadre de concordances:

¿Qual... serà..., quin..., quina...?	¿Qui serà...?
temor, temerosa, espantat	temor
tremolaven / tremolar los ossos	tremolen los nostres ossos

A més, cal observar que el primer d'aquests dos fragments de la *Història de la gloriosa santa Magdalena* i el del capítol 107 del *Tirant* s'estructuren a partir d'una semblant interrogació retòrica.

Seguint la cronologia dels fets narrats a l'obra, al capítol sobre la resurrecció de Llätzer trobem la col·locació *poder infinit* (o *infinit poder*), aplicada a Déu. Tal com és anotat al CICA, aquesta unitat ja apareix usada en diversos textos des del segle XIV, d'on s'infereix que trobar-la també a la *Història de la gloriosa santa Magdalena* i al *Tirant lo Blanc* no demostra l'existència de cap relació directa entre aquestes dues obres. Tanmateix, el fet que la coaparició al·ludida vagi acompanyada d'uns mateixos agrupaments d'unitats lèxiques i fràsiques, que es produeixin en ambdues obres al voltant del mateix tema de la resurrecció de Llätzer (dues recurrències en la primera obra i altres dues al *Tirant*: al cap. 477 i, sense referència a Llätzer, al cap. 400), ja és molt més significatiu, en el sentit d'implicar-hi una dependència:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
Acostava's l'hora que el rescat e deute de la mísera natura humana se devia pagar en la dura aspra taula del pal de la santa creu, e lo redemptor universal, perquè els inics jueus no tinguessen excusa de llur infidelitat e perfídia, volia acabar en persones de gran estima un transcendent miracle , disponent la sua infinida sapiència l'estrenu noble Llätzer , germà de les santes devotes Marta e Magdalena, emmalaltís de gran malaltia en la vila de Betània, en lo temps que lo nostre mestre e senyor , declinant la fúria dels jueus perquè no era venguda l'hora de la sua mort, habitava dellà lo flum Jordà, distant bé sis llegües de la vila de Betània. Atenent les devotes germanes que de Llätzer la malaltia tostamps augmentava, desempatxaren un correu al metge de poder infinit , Déu Jesús, ab una lletra de semblant estil e paraules: «En la gràcia e mercè de la tua infinida misericòrdia , les tues serventes Marta e Magdalena humilment se comanen, notificant a tu , fill de Déu , metge totpoderós , com aquell germà, a qui per la tua immensa bondat molt ames, és de gran malaltia malalt, de la qual no esperam per naturals remeis guarir puga. No anam a tu per l'experiència que tenim de la tua profunda humilitat, e encara perquè no siam represes que, deixant lo servei	E a tu, Senyor , ab tota veritat creador e redemptor d'humana natura , los genolls en terra, los ulls e mans als cels dreçant, humilment invoque lo teu eternal e infinit poder detinga los enemics de la tua glòria, fins a tant que disponent la tua majestat, jo, servent teu, guiat per la tua acostumada misericòrdia , socorregut de ta contínua potència , lo teu nom invocant, puga socórrer l'emperial estat e la crestiana unió, a fi que, indigne, no mereixedor de tanta gràcia , ensem ab los remuts per ta clemència, puga regraciar i, per obres, perfetament donar a la tua santa paternitat lo fruit que esperes de nostres despullades ànimes. (c. 400) Emperò, tu, Senyor , qui est Déu

del malalt germà, som promptes a discórrer fora de nostres cases.» [...] Ensems ab les vostres santes germanes, venim a vós, font de pietat e misericòrdia , confessant nostres culpes, regoneixent lo defalt de nostra poca fe; que, sens dubte algú, creure devíem en lo seu propi cos ell, poder infinit , podia lo que havia pogut en lo cos, de quatre jorns mort, de mon germà Llàtzer .	de natura e pots obrar sobre natura , voldria que, mijançant la tua misericòrdia , fesses en Tirant lo miracle gran que fist a Llàtzer : mostra ací lo teu gran e infinit poder , e jo seré guarida de continent si aquest ateny salut e vida. (c. 477)
---	---

Quadre de concordances:

natura humana	humana natura
santa, santes	santa
redemptor	redemptor
gran	gran
miracle	miracle
Llàtzer	Llàtzer
senyor	senyor
poder infinit	infinit poder
Déu	Déu
gràcia	gràcia
la tua	la tua
misericòrdia	misericòrdia
serventes	servent
humilment	humilment
totpoderós	contínua potència
per la tua	per ta
a tu	a tu
naturals	natura
guarir	guarida
nostres	nostres
ensems ab	ensems ab

A més, per a deixar més clara la dependència, fem notar que la unitat estilística *acostumada misericòrdia*, del capítol 400 del *Tirant*, únicament es troba documentada en les corellianes *Història de Josef* i *Història de la gloriosa santa Magdalena*, sense que aparegui al *Vocabulari* de Faraudo, mentre que el CICA només anota la recurrència del *Tirant*:

[...] e après, la vostra acostumada misericòrdia vènia e perdó atorga a aquells qui de tals males obres se peniden. (<i>Història de Josef</i>)	[...] jo, servent teu, guiat per la tua acostumada misericòrdia , socorregut de ta contínua potència [...]. (<i>Tirant lo Blanc</i> , c. 400)
[...] prenent los peus de la sua acostumada misericòrdia , quan lo portaven a la venerable sepultura [...]. (<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>)	

Seguint el relat, després de la mort i resurrecció de Jesucrist ve el passatge en què la Magdalena, Llàtzer i Marta, i Celedoni, Maximí, Marcel·la i «altres devots crestians» foren posats pels jueus «dins una fusta, sens veles, remes, timó ni altres aparells de navegar» per tal que s'ofegaren en la mar. Però la Magdalena fou la *tramuntana* salvadora... Aquesta mateixa figura retòrica, la retrobem al capítol 291 del *Tirant*, aplicada a la Princesa Carmesina:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
Així es partiren de la terra de Judea aquests sants gloriosos, mirant e aguardant tots a l'excelsa Magdalena, com a tramuntana , carta, brúixola de son viatge; la qual ab estil de tals veritats los confortava que a persona humana són impossibles. Guiats per la divina providència, navegaren ab vent tan pròsper en mar tranquille, que en poc espai en los ports de Massella prengueren segura posta. Davallà en terra la devota companyia; acompanyant tots santa Magdalena, arribaren en un porxe , que altra posada no trobaren, a la porta d'un diabòlic temple [...].	E a vós, senyora Princesa, que del món sou la tremuntana on tots los mariners prenen govern, tant com la vida m'hagués acompanyat tostemps fóra estat en ajuda vostra contra aquells qui ofensa vos volguessen fer, mas ja no puc altra cosa fer ne dir sinó dolre'm del que he vist. (c. 291) Los dos lo prengueren en braços e tragueren-lo de l'hort e tancaren la porta , e portaren-lo prop de la sua posada e posaren-lo dejús un porxe que hi havia. (c. 234)

Quadre de concordances:

excelsa Magdalena	senyora Princesa
tots	tots
en mar	mariners
tramuntana	tremuntana
prengueren	prenen, prengueren
carta, brúixola	govern
acompanyant	acompanyat
un porxe	un porxe
altra	altra
posada	posada
la porta	la porta

Reforçant la relació bilateral de les dues obres, es dona la circumstància que l'emparellament lèxic *porxe-posada* es repeteix en el capítol 234 del *Tirant*, amb unes mateixes unitats lèxiques al voltant (*prengueren, porta*), sense que figuri en cap altre text.

Arribada la devota companyia a Marsella, la Magdalena aconseguix la conversió al cristianisme del príncep d'aquella ciutat, per la seva predicació i perquè, gràcies a la seva intercessió, la muller del príncep s'havia quedat prenyada. En l'episodi següent, segons el relat de Corella, el príncep decideix anar en peregrinació a Judea (tal com farà el comte Guillem de Varoic en el *Tirant*), a diferència del que diu la *Legenda aurea* de Jaume de Varazze, on el romiatge es feia a Roma. Precisament, la controvèrsia que es produeix entre el príncep i la seva muller prenyada en estat avançat, que també vol anar a la peregrinació (*Legenda aurea, Història de la gloriosa santa Magdalena*), és concordant amb la que sostenen el comte i la comtessa de Varoic, que tenen un fill de tres mesos (*Tirant lo Blanc*), fins al punt que el text de Corella ha de ser considerat, com veurem, font d'inspiració i de préstecs lingüístics dels capítols 2, 3 i part del 4 del *Tirant*. De fet, tot l'episodi de la discussió entre el comte i la comtessa, prèvia a la peregrinació, present en aquests primers capítols del *Tirant*, no existeix en el text català del *Guillem de Varoic*, subjacent als 39 primers capítols del *Tirant*, malgrat que en el *Gui de Warewic* francès sí que hi ha un passatge en què Gui s'acomia de la seva muller, encinta, que es dol de la seva partida. Tot ben sospesat i contrastat, conclourem que el relat contingut al *Tirant* és una amplificació del *Guillem de Varoic* català, deutora de la *Història de la gloriosa santa Magdalena*:

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
<p>Pres lo sant baptisme, oint la gloriosa Magdalena, lo príncep, ensems ab los vassalls de son regne, destruint de les ídoles los abominables temples; prometent la devota santa a la reina estèril que li procuraria un fill, lo qual, après de llarga vida del pare, los regnes heretaria.</p> <p>Delliberà lo príncep de Massella anar en romiatge.</p> <p>Desitjava lo convertit e devot príncep visitar e veure la terra de Judea, la qual de la sua preciosa sang havia santificada aquell Déu redemptor, que la santa Magdalena pricant demostrava.</p> <p>Desitjava encara oir, conversar e veure aquell general vicari que nostre senyor Déu havia deixat en la terra, lo gloriós sant Pere. Ab devota sollicitud féu aparellar una nau perquè, navegant en secret hàbit de pobre romero, pogués visitar les santes romeries.</p>	<p>E trobant-se lo virtuós Comte en edat avançada de cinquanta-cinc anys, mogut per divinal inspiració, proposà de retraure's de les armes e d'anar en peregrinació e de passar a la casa santa de Jerusalem, on tot cristià deu anar, si li és possible, per fer penitència e esmena de sos defalliments. E aquest virtuós comte hi volgué anar havent dolor e contricció de moltes morts que en la joventut sua havia fetes, seguint les guerres e batalles on s'era trobat.</p> <p>E feta la deliberació, en la nit manifestà a la Comtessa, muller sua, la sua breu partida, la qual ho pres ab molta impaciència, per bé que fós molt virtuosa e discreta, per la molta amor que li portava; la feminil condició promptament no pogué resistir que no demostràs ésser molt agreujada.</p> <p>Al matí, lo Comte se féu venir davant tots sos servidors, així hòmens com dones e dix-los semblants paraules:</p> <p>-Mos fills e fidelissims servidors, a la majestat divina plau que jo m'he a partir de vosaltres, e la mia tornada m'és incerta, si a Jesucrist serà plasant, e lo viatge és de grandíssim perill, per què ara de present vull satisfèr a cascú de vosaltres lo bon servir que fet m'haveu.</p> <p>E féu-se traure una gran caixa de moneda e a cascú de sos servidors donà molt més que no devia, que tots ne restaren molt contents. Aprés féu donació a la Comtessa de tot lo comdat, a totes ses voluntats, si bé es tenia un fill de molta poca edat. E havia fet fer un anell d'or ab les armes sues e de la Comtessa, lo qual anell era fet ab tal artifici, que es departia pel mig restant cascuna part anell sancer, e, ab la meitat de les armes de cascú, com era ajustat, se mostraven totes les armes.</p> <p>E complit tot lo dessus dit, girà's a la virtuosa Comtessa e ab cara molt afable féu-li principi ab paraules de semblant estil.</p> <p><i>Com lo Comte manifestà a la Comtessa sa muller la sua partida; e les raons que li fa, e lo que ella replica.</i></p> <p>-Experiència manifesta que tinc de vostra verdadera amor e condició afable, muller senyora, me fa sentir major dolor que no sentira, car per la vostra molta virtut jo us ame de sobirana amor, e grandíssima és la pena e dolor que la mia ànima sent com pens en la vostra absència; però la gran esperança que tinc me fa aconhortar, havent notícia de vostres virtuoses obres, que só cert que ab amor e paciència pendreu la mia partida, e, Déu volent, lo meu viatge, mijançant les vostres justes pregàries, prestament serà complit e s'augmentarà la vostra alegria. Jo us deixe senyora de tot quant he, e us prec que tingau per recomanats lo fill, los servidors, vassalls e la casa; e veu's ací una part de l'anell que jo he fet fer; prec-vos carament que el tingau en lloc de la mia persona e que el gardeu fins a la mia tornada.</p> <p>-Oh trista de mi! -dix l'adolorida Comtessa-. ¿E serà veritat, senyor, la vostra partida que façau sens mi? Almenys feu-me gràcia que jo vaja ab vós perquè us puga servir, car més estime la mort que viure sens vostra senyoria; e si lo contrari feu, lo jorn que finaré los meus darrers dies no sentiré major dolor de la que ara sent; e a tot mon seny desige sentísseu l'extrema pena que lo meu adolorit cor sosté, com pens en l'absència vostra. Digau-me, senyor, ¿és aquest lo goig e consolació que jo esperava de vostra senyoria? ¿Aquest és lo conhort d'amor e fe conjugal que jo tenia en vós? Oh misera de mi! ¿On és la mia grandíssima esperança, que jo tenia, que lo restant de ma vida aturàs la</p>

<p>Era l'honesta reina prenyada de temps que del part desitjat gran espai no distava; la qual, ab femenil importunitat de moltes llàgrimes acompanyada, al rei marit instant requeria ensems ab ell acabàs la peregrinació devota, e, sospirant, ab plorosa veu a tals paraules féu principi: «Si pogués pensar ni creure, estimat rei, senyor e marit, que ma vida sens vós sol un punt se pogués sostenir, no suplicaria ab tan gran insistència acompanyar-vos en aquest tan llarg viatge. Però jo só més que certa que, vós absent de la mia vista, la mia ànima s'absentará del meu cos, e ensems perdreu a mi e lo fruit del meu ventre, lo qual esperau per les devotes pregàries de la santa Magdalena. Doncs, puix la mort, no anant ab vós tinc certa, anant ab vós dieu que ma vida és perillosa, deixau-me elegir per millor ans lo perill de mon viure que no certitud de la mort miserable.»</p>	<p>senyoria vostra ab mi? ¿E no havia prou durat lo meu adolorit viduatge? ¡Oh trista de mi, que tota la mia esperança veig perduda! ¡Vinga la mort, puix res no em pot valer, vinguen trons e llamps e gran tempesta, per ço que lo meu senyor ature que no es puga partir de mi!</p> <p>-Oh Comtessa e senyora!, de mi jo bé conec que la vostra extrema amor vos fa passar los límits de la vostra gran discreció -dix lo Comte-; e deveu considerar que com Nostre Senyor Déu fa la gràcia al pecador, que el fa venir a notícia de sos pecats e defalliments, e vol fer penitència d'aquells, que la muller qui ama tant lo seu cos, deu amar molt més l'ànima, e no li deu contrastar, ans deu fer gràcies a Nostre Senyor Déu com l'ha volgut il·luminar; e majorment jo, que só tan gran pecador, que en lo temps de les guerres he fets molts mals e dans a moltes gents. ¿E no val més, puix me só apartat de les grans guerres e batalles, que em dó tot al servei de Déu e faça penitència de mos pecats, que no viure en los mundanals negocis?</p> <p>-Bona cosa seria aqueixa -dix la Comtessa-, emperò veig que aquest càlzer de dolor a beure s'ha, e tan amarg és per a mi, qui só estada tant de temps, que no es poria recitar, orfe de pare e de mare e viuda de marit e senyor viu, e ara que pensava que la mia fortuna fos passada, e tots los passats mals haguessen remei, e veig que les mies tristes dolors augmenten; per què poré dir que no em resta sinó aquest miserable de fill en penyora de son pare, e la trista de mare s'haurà a conhortar ab ell.</p> <p>Pres lo petit fill per los cabells e tirà'ls-hi, e ab la mà li donà en la cara dient-li:</p> <p>-Mon fill, plora la dolorosa partida de ton pare, e faràs companyia a la trista de ta mare.</p> <p>E lo petit infant no havia sinó tres mesos que era nat, e pres-se a plorar. Lo Comte, qui veu plorar la mare e lo fill, pres en si molt gran congoixa, e volent-la aconhortar no pogué retenir les llàgrimes de la sua natural amor, manifestant la dolor e compassió que tenia de la mare e del fill, e per bon espai estigué que no pogué parlar, sinó que tots tres ploraven. Com les dones e donzelles de la Comtessa veren fer tan extrem plor als tres, mogudes de gran compassió se prengueren totes a plorar e fer grans lamentacions, per la molta amor que li portaven a la Comtessa.</p> <p>Les dones d'honor de la ciutat, sabent que lo Comte devia partir, anaren totes al castell per pendre son comiat; com foren dins en la cambra, trabaren que lo Comte estava aconhortat la Comtessa. Com la Comtessa véu entrar les honrades dones, esperà que es fossen assegudes; après dix semblants paraules:</p> <p>-Mitigant los treballosos assalts que en lo femenil coratge desesperades eleccions e molts greus enuigs procurant infonen, gran és l'aturmentat esperit meu, per on les mies injustes afliccions poden ésser per vosaltres, dones d'honor, conegudes. E acompanyant les mies doloroses llàgrimes e aspres sospirs, vençuts per la mia justa querella, presenten l'aflició e obra per l'execució que tal sentiment los manifesta. A vosaltres, doncs, dones casades, endrece los meus plors, e les mies greus passions signifie, per on los meus mals, faent-los vostres, ab mi us dolgau, com semblant cas com lo meu seguir vos puga, e dolent-vos del vostre, qui us pot venir, haureu compassió del meu, qui m'és present, e les orelles dels llegints la mia dolor tal senyal facen, per on dels mals qui m'esperen me planguen, puix fermetat en los hòmens no es troba. Oh mort cruel! ¿Per què véns a qui no et vol e</p>
---	--

<p>No podia lo piadós príncep tenir les llàgrimes dins los retrets dels ulls tancades, oint de sencera amor paraules tan doloroses. Pres delliber ab la muller honesta, si la santa Magdalena ho consellava, era content ensems acabassen lo sant romiatge.</p> <p>Il·luminada e plena de l'Esperit sant, la gloriosa Magdalena, havent pietat de les llàgrimes castes de l'honesta reina, amonestà al piadós príncep portàs a la devota muller en sa companyia; e que ella, de continu al rei del cel suplicant, en singular gràcia demanaria los endreçàs en la peregrinació santa. Com a peregrins mendicants, mansuets e pobres, lo príncep e la muller prenyada del port de Massella se partiren, estenent als pròspers vents les blanques veles.</p>	<p>fuigs als qui et desitgen?</p> <p>Totes aquelles dones d'honor se llevaren e suplicaren a la Comtessa que fos de sa mercè que donàs espai a la sua dolor, e, ab lo Comte ensems, aconhortaven-la en la millor manera que podien, e ella pres-se a dir:</p> <p>-No és novella cosa a mi abundar en llàgrimes, com aquest sia mon costum, car en diversos temps e anys que lo meu senyor era en les guerres de França, a mi no és estat dia freturós de llàgrimes; e, segons veig, lo restant de ma vida hauré de passar ab noves lamentacions, e millor fóra per a mi passàs ma trista vida en dormant, perquè no sentís les cruels penes qui em turmenten, e com a lacerada de tal viure, fora de tota esperança de consolació diré: los Sants gloriosos prengueren martiri per Jesucrist e jo el vull pendre per vostra senyoria, qui sou mon senyor, e d'ací avant feu tot lo que placent vos sia, puix fortuna alre no em consent per ésser-me vós marit e senyor. Emperò, vull que vostra senyoria sàpia tant de mi que absenta de vós estic en infern, e prop de vós en paradís.</p> <p>Acabant la Comtessa les sues doloroses lamentacions, parlà lo Comte en la següent forma.</p> <p><i>Raons de consolació que lo Comte fa a la Comtessa e lo que ella replica en lo comiat; e com lo Comte anà en Jerusalem.</i></p> <p>-Gran és la contentació que la mia ànima té de vós, Comtessa, del so de les darreres paraules que m'haveu ara dites, e, si a la majestat divina serà placent, la mia tornada serà molt presta en augment de vostra alegria a salut de la mia ànima. E onsevulla que jo sia, la mia ànima serà ab vós continuament.</p> <p>-¿Quina consolació puc jo haver de la vostra ànima sens lo cos? -dix la Comtessa-. Mas bé só certa que per amor del fill sereu en record alguna volta de mi, car amor de lluny e fum d'estopa tot és u. Voleu que us diga, senyor?: més és la mia dolor que no és la vostra amor, car si fos així com la senyoria vostra diu, crec restaríeu per l'amor mia. Mas, ¿què val al moro la crisma si no coneix la sua error? Què val a mi amor de marit sens res valer?</p> <p>-Comtessa senyora -dix lo Comte-, voleu que donem fi a parules? Que a mi és forçat de partir, e l'anar e lo restar està en la vostra mà.</p> <p>-Puix més no puc fer -dix la Comtessa-, entrar-me'n he en la mia cambra, plorant la mia trista desventura.</p> <p>Lo Comte pres dolorós comiat d'ella, besant-la moltes voltes, llançant dels seus ulls vives llàgrimes, e de totes les altres dames pres comiat ab dolor inefable. E com se'n partí no se'n volgué portar sinó un sol escuder.</p> <p>E partint de la sua ciutat de Varoic recollí's en una nau, e navegant ab pròsper vent [...].</p>
--	---

Quadre de concordances:

pres	pres
gloriosa (Magdalena), gloriós (sant Pere)	gloriosos (sants)
santa (Magdalena), sant (Pere)	sants (gloriosos)
ensems	ensems

vassalls	vassalls
fill	fill
après	après
pare	pare
delliberà, deliber	deliberació
anar en (romiatge)	anar en (peregrinació)
la sua	la sua
santificada (Judea)	santa (casa de Jerusalem)
nostre senyor Déu	nostre senyor Déu
deixat, deixau-me	deixe
una nau	una nau
espai	espai
femenil (importunitat)	femenil (condició, coratge)
de moltes llàgrimes acompanyada	acompanyant les mies doloroses llàgrimes
marit	marit
peregrinació	peregrinació
sospirant	sospirs
plorosa	plorar, ploraven, plor, plorant
a tals paraules féu principi	féu-li principi ab paraules de semblant estil
pensar	pens, pensava
senyor e marit	marit e senyor
ma vida	ma vida
sens vós	sens vostra senyoria
viatge	viatge
só certa	só certa
vós absent	vostra absència, absenta de vós
la mia ànima	la mia ànima
cos	cos
perdreu	perduda
pregàries	pregàries
la mort	la mort
anant	anar, anaren, anà
peril·losa, perill	perill
viure	viure
no podia tenir les llàgrimes	no pogué retenir les llàgrimes
ulls	ulls
amor	amor
doloroses (paraules)	dolorosa (partida), doloroses (llàgrimes)
muller	muller
content	contents, contentació
il·luminada	il·luminar
gràcia	gràcia, gràcies
partiren	partida, partir, partí, partint
pròspers vents	pròsper vent

En tot aquest guix de concordances, n'hi ha de banals (*après, la sua...*) al costat d'altres de molt significatives. Entre aquestes, cal destacar les existents entre unitats lèxiques i fràsiques que responen al tema comú d'un text i altre, com ara que també hi ha un *fill* en la segona obra, i uns *vassalls*, o *peregrinació*, *senyor e marit*, *muller*, *plorosa / plorar*, *ulls*, *sens vós / sens vostra senyoria*, *una nau*, *partir*, *pròsper vent...* i, especialment, la referència comuna a la *femenil importunitat / femenil condició* de les senyores (que volen acompanyar els marits) i al fet de *no poder retenir les llàgrimes*

dels marits. Al capdavant, un episodi, el del *Tirant*, que és una adaptació amplificada del corresponent episodi de la *Història de la gloriosa santa Magdalena*, per bé que la resolució de la controvèrsia és diferent: en un cas, la dona prenyada se'n va amb el marit; en l'altre, la dona es queda amb el fill petit i el marit se'n va sense ella.

L'episodi que segueix en la *Història de la gloriosa santa Magdalena*, amb la tempesta, el part, la mort de la muller, l'abandó d'aquesta i del fill en *un escull o roca*, i el miracle de trobar-los vius en tornar, gràcies a la intervenció de la Magdalena, tot això en *les ribes de Proença*, concorda amb la contarella del naufragi del mercader Gaubedí en *les mars del Roine*, en estavellar-se la nau contra *un escull de roca*, continguda en el capítol 265 del *Tirant*.

<i>Història de la gloriosa santa Magdalena</i>	<i>Tirant lo Blanc</i>
<p>Com a peregrins mendicants, mansuets e pobres, lo príncep e la muller prenyada del port de Massella se partiren, estenent als pròspers vents les blanques veles. Les ribes de Proença de llur vista ja es cobrien, quan l'enemic de natura humana, que als bons preposits tostemp contrasta, torbant les aigües mogué de la mar les profundes ones e, corrent mal temps en vàlida fortuna, les dolors del part de la fatigada reina se cuïtaren; e, reclamant de la gloriosa Magdalena, ensems l'ànima e un elegant fill del seu fatigat cos se partiren. Qual tràgic excellent poeta tan intensa dolor poria descriure? Tenia lo miserable marit e pare en los braços la muller partera morta, e lo fill viu, sens esperança de poder viure. Així prova la divina bondat los seus elets, per apurar lo fi de llurs mèrits en lo foc de profunda penitència. Besava lo desert marit la muller morta e aprés, lo fill orfe a les mortes mamelles acostava; e, ensems l'infant e lo cos de la mare defunta abraçant, deïa paraules que les forts pedrenyeres bastaven rompre. La fúria de la mar ja s'amansava, que paria demanava lloc per escoltar lo plant de la lamentació trista. Ab clamor modesta, lo rei miserable donava de la santa Magdalena tristes querelles e, dins los límits de religió cristiana, semblant al sant Job extrema dolor planyia. Així lamentant deplorava l'adolorit rei sobre la mort de la reina morta e sobre la vida del fill, qui de fam se moria. Los mariners molt fort instaven lo cos mort no tingués en la nau sepultura, protestant, segons llurs opinions e fantasies, que en altra manera la fusta perillant se perdria.</p> <p>Llarga e adolorada tragèdia seria descriure les doloroses paraules, les lamentacions tristes, que l'entristit peregrí e tots los de la nau planyien. E mirant, ab plorosa vista, si alguna terra se deixava veure, ordenà la divina clemència un escull o roca miraren, que llarg espai de la fusta no distava. E varant de la nau la barca, portaren la trista mercaderia del cos de la reina morta, ab l'infant, que de la mort poc se llunyava. Així collocà, lo miserable marit e pare, la muller en trista deserta sepultura; e davall lo mantell de la mare morta, cobrint donà mortalla al fill que encara vivia, cridant veus que en la pedra cavaren per al cos mort la trista sepultura.</p>	<p>E si la fortuna m'era pròspera en fer-me atènyer tant de bé quant de vós ma vida espera, e l'atreviment vull me sia llevat e de no voler pus ab vós contendre, mas a la bona voluntat que us tinc satisfaré recitant-vos d'un mercader un exemple, qui era nomenat Gaubedí, anant per mar, lo qual era partit d'aquella gran e magnífica ciutat de Pisa, e navegant per les mars d'Espanya, tot lo seu cabal e sustància havia posat en un barril de jocs de naips, pensant que ab aquell arribaria a port salvador, e que la sua mercaderia vendria en gran augment de la sua sustància; e aplegat en les mars del Roine prop lo port d'Aigües-Mortes, en l'escura nit la nau tocà en un escull de roca, que tota s'obrí. Tots los mariners ab l'esperança perduda, se llançaran en mar per restaurar la vida. Aquest pobre mercader, pensant en restaurar més lo barril que la vida, davallà sots la coberta e véu la nau mija d'aigua que se n'entrava a fons; ab gran fatiga e major perill, tragué lo barril de la sua mercaderia, llançà'l en mar i ell aprés d'ell, e aferrà's ab lo barril per poder-lo traure en terra; e tant esforç no féu, que dos o tres voltes perdent e cobrant lo barril, pensà perdre la vida. A la fi, a mal grat seu, l'hagué de</p>

<p>Tornà a la nau l'adolorit peregrí e, ab esforç de la santa fe que en la sua ànima esculpida portava, no revocà del sant viatge lo devot prepòsit, portant ab gran mansuetud e paciència ensems la dolor e lo treball de l'adolorada romeria.</p> <p>Dos anys acabaven quan el rei peregrí acabà les santes visites e, presa benedicció del clauer de paraís, sant Pere, desplegaren les veles en la mar alta, endreçant llur navegar a la ciutat de Massella.</p> <p>Aparellava l'adolorit príncep doloroses paraules, ab les quals pogués tan grans infortunis a la Magdalena contar e plànyer. Així navegaren ab vents tranquilles, fins que la divina providència los portà en aquell lloc on havien lleixat lo cos de la reina morta.</p> <p>Saltà lo rei en aquella mateixa barca en la qual havia portat la muller tan plorada, e, acostant-se a la riba de la trista sepultura, mirà un petit infant que, al tall de les salades aigües, en l'arena jugava; lo qual, no acostumat de semblant vista, fugí de la humana figura.</p> <p>Ab gran cuïta desembarcà lo meravellat príncep, seguint del xic infant en la terra los petits vestigis; lo qual trobà davall lo mantell de la mare morta, semblant a persona que dormia. Als plors de l'infant se despertà la defunta reina e, abraçant lo fill, al marit, que fora de si per inefable alegria estava, endreçà tals paraules:</p> <p>«No estigau dubtós, rei, senyor e marit, que els mèrits de la gloriosa santa a tan alta excellència atenyen que, en lo meu part, ella és estada la madrina, e lo seu àngel custodi ha guiat la mia ànima en totes les vostres santes visites; e en aquesta deserta roca ha criat aquest infant, fill nostre, nodrint-lo de celestial vianda. Anem, doncs, a donar llaors e gràcies a la divina misericòrdia, que tan excellent santa ha tramés en nostre regne, e ofiram-li, en servei del rei Déu Jesús, tots nostres béns e vida.»</p> <p>Així tornà a la nau lo sobre tots los del món més alegre devot peregrí, portant en aquella mateixa barca la muller viva, en la qual, com a tomba miserable, havia portada a la deserta sepultura. E, llevades les àncores, dins poc espai plegaren les veles en lo desitjat port de Massella, recitant e regraciant a la gloriosa Magdalena les gràcies excellents que, per los seus mèrits, de la divina misericòrdia havien atès, endreçant tot lo restant de sa vida en servei de nostre senyor Déu e de la sua sacratíssima mare.</p>	<p>desemparar; e anant per aconseguir a terra, ab tota l'esperança perduda de recobrar son barril, encontrà's ab una gran caixa; e per lo gran treball així de la mar com del perdut barril, li fon forçat de sostenir la sua persona en la caixa, e a poc instant la mar los llançà en terra. L'aflegit mercader, assegut sobre la caixa, féu aquí grans lamentacions, dolent-se de la perduda mercaderia dels naips; e trobant-se nu, sens camisa, desijava més la mort que la vida. Com per bon espai se fon lamentat, partí's de la caixa com a home desesperat e anà dos tirs de ballesta, e pensant en lo menys dan, tornà a la caixa per veure si hi hauria alguna cosa de què es pogués vestir; e rompent aquella, trobà moltes robes de brocat e de seda, e molts gipons e calces, e tot lo sòl de la caixa cobert de ducats e de fermalls e de moltes pedres precioses, que valia tot un infinit tresor. Si bé, senyora, açò sia poca glòria a l'estima del vostre valer, e dicvos ab pura veritat que, en semblant lloc, me vull sots-escriure jo ésser la caixa, e perdent vós lo barril sereu pròspera e benaventurada en aquest món. E ans que de vós haja resposta, vos prec porteu aquesta cadena per l'amor mia, perquè mirant aquella siau en record de mi, qui desige fer molt per vós.</p> <p>(c. 265)</p>
--	---

Quadre de concordances:

com a	com a
pobres (peregrins)	pobre (mercader)
del port de Massella se partiren	partit d'aquella [...] ciutat de Pisa
pròspers	pròspera
les ribes de Proença	les mars del Roine prop lo port d'Aigües-Mortes
cobrien, cobrint	cobert
aigües	Aigües-Mortes, aigua
la mar	la mar

fortuna	fortuna
descriure	escriure
fatigada, fatigat	fatiga
esperança	esperança
poder	poder
après	après
mortes	Aigües-Mortes
rompre	rompent
semblant	semblant
lamentació, lamentant	lamentació, lamentat
l'adolorit, l'entristit (rei, peregrí)	l'aflegit (mercader)
la mort	la mort
la vida	la vida
los mariners	los mariners
la nau	la nau
perillant	perill
perdria	perduda, perdent, perdre, perdut
tots (los de la nau)	tots (los mariners)
mirant, miraren	mirant
si alguna [...] veure	veure si [...] alguna
terra	terra
un escull o roca	un escull de roca
espai	espai
portaren, portava, portant, portà	porteu
davall	davallà
pedra	pedres
tornà a	tornà a
esforç	esforç
treball	treball
navegar, navegaren	navegant
ciutat de	ciutat de
pogués	pogués
trobà	trobant, trobà
persona	persona
atenyen, atès	atènyer
món	món
llevades	llevat
desitjat	desijava, desige
recitant	recitant
tot lo	tot lo

La presència comuna, en ambdues obres, de la unitat estilística *escull o roca / escull de roca* (amb un singular emparellament lèxic que no apareix en cap altre text), ens va fer alertar sobre la possibilitat de trobar altres concordances en els fragments textuais respectius. Potser algú podria pensar que totes elles són fruit de l'atzar i no de la impostura, però aniria errat. Perquè, malgrat la diferència de motius, resulta palesa la relació lingüística entre aquests dos episodis, situats en la mateixa mar de Provença, al voltant d'un semblant *escull*, l'un en clau de tragèdia i l'altre en clau de comèdia, però tots dos amb final feliç. Si es tractés del mateix autor, podria donar-se com a explicació un cert automatisme –que no ens atreviríem a qualificar de totalment inconscient– en l'ús de recursos propis, estilístics i de llenguatge, a l'hora de situar i descriure una peripècia en el mateix indret on ja tenia escrit un altre relat. Però si es tracta de dos

autors diferents, és clar que el segon ha usat, de forma conscient i alhora sorprenent, el relat corellian del príncep de Marsella per a la història tirantiana del mercader de Pisa.

Hi ha moltes altres concordances entre unitats estilístiques de la *Història de la gloriosa santa Magdalena* i el *Tirant lo Blanc*, que no afecten episodis complets però que van acompanyades sovint d'altres unitats lingüístiques satel·litzades al voltant i igualment concordants. Així: *ab gran devoció, acostumada misericòrdia, afligit cos, benignitat afable, celestials jerarquies, cobert de pomposos..., cos glorificat, cremants flames, dèbil cos, Déu immens i incompreensible, dignitat i excel·lència, distar una llegua (la vila de la ciutat), ferma fe, goig infinit, iniquament tirant, mundanes misèries, oh espill..., preciosa sang, siau certs, temerós recel...*

D'altra banda, raons de temps i d'espai aconsellen acabar ja aquest treball i deixar per a una altra ocasió l'anàlisi contrastiva d'altres obres religioses de Corella i el *Tirant*, que posarà de manifest nous casos de dependència i, per tant, una datació més tardana dels passatges implicats del *Tirant*.

Conclusió

En aquest article, per a la datació correcta d'obres literàries, hem posat de manifest la importància de les dades contextuals, obtingudes a través de la recerca documental d'arxiu, així com la relativitat de les dades incloses en la ficció literària sense el suport de les primeres. Fruit d'aquesta recerca, aportem dades i documents inèdits relatius a la vida de Joan Roís de Corella, Joan Escrivà, Ferruix Bertran i sobre l'edició del *Tirant*.

D'altra banda, per a l'estudi contrastiu d'obres, s'ha demostrat molt útil, una vegada més, el *mètode de concordances fràsiques*, dintre de les quals considerem també les existents entre agrupaments d'unitats lèxiques, que coapareixen normalment en passatges temàticament afins o al voltant d'una unitat lingüística nuclear que en satel·litza d'altres. En aquest sentit, l'elaboració prèvia del corpus de les unitats fràsiques i estilístiques que hem fet de les obres analitzades és fonamental.

En aplicació de tot això, aportem nova informació per a la datació correcta d'obres de Joan Roís de Corella, de les quals el *Tirant* ha pres elements temàtics i lingüístics ben significatius. I com que aquestes fonts del *Tirant* han estat escrites amb posterioritat a la mort de Martorell (1465), la qüestió de l'autoria del *Tirant* demana una revisió en profunditat, sense apriorismes ni prejudicis.

Centre d'études catalanes de l'université Paris-Sorbonne
05 03 2012

Bibliografia

ALMIÑANA, Josep, ed. *Obres de Joan Roïç de Corella*. València: Del Cenja al Segura, 1985, vol. II, p. 398 & 410.

CARBONELL, Jordi. «Sobre la correspondència literària entre Roís de Corella i el Príncep de Viana». *Estudis romànics*, 5, 1955-56, p. 127-139.

CHINER, Jaume J. «Aportació a la biografia de Joan Roís de Corella: noves dades sobre el seu naixement i la seua mort». *Caplletra*, 15, 1993, p. 49-61.

CINGOLANI, Stefano Maria. «D'Aquil·les a Jesús. Reflexions sobre la cronologia de les obres de Joan Roís de Corella». *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 8, 1997, p. 67-85.

- CINGOLANI, Stefano Maria. *Joan Roís de Corella. La importància de dir-se honest*. València: Tres i Quatre, 1998.
- CONCA, Maria & GUIA, Josep. «Propuestas teóricas y metodológicas para el estudio de las unidades frásicas en contexto». In PÀMIES, Antonio, PAZOS, José Manuel, LUQUE, Lucía, ed., *Phraseology and Discourse: Cross Linguistic and Corpus-based Approaches*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2012, p. 31-41.
- FUSTER, Joan. «Lectura de Roís de Corella». *Obres completes*. Barcelona: Edicions 62, 1968, vol. I, p. 294-305.
- GARRIGA, Carles. «Caldesa i Carmesina: Roís de Corella plagiat en el *Tirant lo Blanc*». In *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, , vol. 2, p. 17-27.
- GÜELL, Manel. *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011.
- GUIA, Josep. *De Martorell a Corella. Descobrint l'autor del «Tirant lo Blanc»*. Catarroja-Barcelona: Afers, 1996.
- GUIA, Josep. «Anotacions de Jaume Roig sobre Roderic de Borja, Joan Roís de Corella i ell mateix». *Afers*, 61, 2009, p. 625-636.
- MADURELL, Josep Maria. *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón (1435-1458)*. Barcelona: CSIC, 1963.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto. *Pere de Portugal, rei dels catalans*. Barcelona: IEC, 1936.
- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, Francisco. *Martín Juan de Galba, coautor de «Tirant lo Blanch»*. València: Vives Mora, 1916.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon, ed. *Obres de J. Roiç de Corella*. Barcelona: Biblioteca Catalana, 1913.
- RIBA, Alexandre. *Homogeneïtat d'estil en el «Tirant lo Blanc»*. Tesi doctoral, Universitat Politècnica de Catalunya, 2005.
- RIBÉS FALCÓ, Carmina. «Història de la llengua i la literatura: segle XV, Segle d'Or de la literatura clàssica catalana». http://blocs.mesvilaweb.cat/media/U2VnbGUgWFYuIFNlZ2xlIGRcJ09y_78292_3_6608_2.pdf, 2007.
- RIQUER, Martí de. *Història de la Literatura Catalana*. Barcelona: Ariel, 1964, vol. 3.
- RIQUER, Martí de, ed. Joanot Martorell i Martí Joan de Galba, *Tirant lo Blanc*. Barcelona: Seix Barral, 1969, 2 vol.
- RICO, Francisco. *Texto y contextos: estudios sobre la poesía española del siglo XV*. Barcelona: Crítica, 1991.
- SOLERVICENS, Josep. «Diálogos renacentistas escritos por autores de Cataluña y del País Valenciano durante el Renacimiento (1471-1592)». In FRIEDLEIN, Roger, ed., *El diálogo renacentista en la Península Ibérica*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005, p. 46-50.
- VILLALMANZO, Jesús & CHINER, Jaume J. *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*. València: Ajuntament de València, 1992.